

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Ing. Marie Vaňková

Přínos sociologie pro pastorační manželů a rodin

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Ing. Mgr. Aleš Opatrný Th.D.

Praha 2013

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. března 2013

Ing. Marie Vaňková

Bibliografická citace

Přínos sociologie pro pastorační manželů a rodin: diplomová práce / Marie Vaňková; vedoucí práce: Aleš Opatrný -- Praha, 2013. -- 71 s.

Anotace

Předmětem této práce je otázka pastorace současného manželství a rodiny v České republice. Konkrétním cílem bylo zjistit, zda mohou přispět výsledky sociologických výzkumů zabývajících se problematikou manželství a rodiny ke zkvalitnění pastorační práce v této oblasti. Byly vybrány klíčové problémy: odmítání instituce manželství, příčiny a důsledky tohoto jevu, nesezdaná soužití, rozvodovost, natalita, problematika svobodných matek, krize rodičovských rolí, stejnopohlavní soužití. Výsledky a vyhodnocení sociologických výzkumů vztahující se k jednotlivým problémům jsou prezentovány v samostatných kapitolách. V každé kapitole je též uvedeno stanovisko církve k danému problému a krátké doporučení, jak využít předložený materiál v pastorační práci.

Klíčová slova

Manželství, rodina, sociologie, pastorální teologie

Abstract

Contribution of the Sociology to the Pastoral Work with Married Couples and Families
Subject of this thesis is the question of pastoral work in the area of present marriage and family in the Czech Republic. The concrete aim of this thesis was to find out if the results of sociological researches dealing with the problematics of marriage and family can contribute to improving of the pastoral work in the area of marriage and family. The key problems were chosen: refusing of the institution of marriage, causes and consequences of this phenomenon, non-married cohabitation, divorce rate, natality, problematics of unmarried mothers, crisis of parental roles, same-sex cohabitation. The results and evaluation of the sociological researches related to the given problems are presented in the individual chapters. In each chapter, there is also the attitude of the Church to each given problem and the short recommendation how to take advantage of the presented material in the pastoral work.

Keywords

Marriage, family, sociology, pastoral theology

Počet znaků (včetně mezer): 142 016

Poděkování

Děkuji své rodině za všestrannou pomoc a podporu.

Děkuji panu docentu Alešovi Opatrnému za přesné a jasné instrukce v průběhu práce a odborné rady.

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	6
1. Zájem sociologie vzhledem k manželství a rodině	8
2. Jak se liší oblasti zájmu, metody a působení sociologie a pastorální teologie.....	11
2.1. Stanovisko církve ke spolupráci se společenskými vědami	13
3. Přínos sociologie pro pastorační v jednotlivých segmentech	16
3.1. Manželství jako instituce.....	16
3.1.1. Historické skutečnosti, týkající se instituce manželství.....	18
3.1.2. Stanovisko církve k manželství po II. vatikánském koncilu.....	20
3.1.3. Manželství v občanské společnosti	22
3.1.4. Doporučení pro pastorační	23
3.2. Odmítání institucionalizace soužití	25
3.2.1. Příčiny odmítání instituce manželství	25
3.2.2. Manželství na zkoušku a nesezdaná soužití	28
3.2.3. Proměna současné rodiny.....	30
3.2.4. Církevní dokumenty.....	34
3.2.5. Doporučení pro pastorační	35
3.3. Trvalost svazku.....	36
3.3.1. Příčiny vedoucí k rozpadu manželství	36
3.3.2. Církevní dokumenty.....	40
3.3.3. Doporučení pro pastorační	41
3.4. Natalita	41
3.4.1. Historické skutečnosti související s natalitou v ČR	42
3.4.2. Natalita a antikoncepce	43
3.4.3. Hodnota dítěte dnes.....	45
3.4.4. Natalita a interrupce	46
3.4.5. Církevní dokumenty.....	48
3.4.6. Doporučení pro pastorační	48
3.5. Svobodné matky	49
3.5.1. Stanovisko církve	53
3.5.2. Doporučení pro pastorační	54
3.6. Genderový aspekt rodičovství	54
3.6.1. Sociální role, rodičovská role.....	54
3.6.2. Role otce dnes	57
3.6.3. Genderové teorie a jejich nebezpečí	60
3.6.4. Církevní dokumenty.....	60
3.6.5. Doporučení pro pastorační	61
3.7. Stejnopohlavní soužití	61
3.7.1. Církevní dokumenty.....	64
Závěr	65
Seznam použitých zkratk.....	67
Seznam literatury	68

Úvod

Instituce manželství prochází dnes hlubokou krizí. Ruku v ruce s krizí manželství jde rozpad rodin a trend nejrůznějších způsobů mimomanželského soužití. Příčiny těchto jevů zkoumají všechny společenské vědy, protože jejich dopad na utváření mezilidských vztahů ve společnosti je veliký.

Také církve je zmatky v těchto zásadních oblastech lidského života hluboce znepokojena a snaží se poskytovat věřícím pomoc při hledání správné cesty. K tomu je potřeba dobře znát problémy, které dnes lidé mají, a těžkosti, které prožívají. V péči pastoračního pracovníka se objevují kromě věřících křesťanů také lidé hledající, lidé, kteří očekávají pomoc ve svízelné situaci nebo mají zájem o přijetí svátostí. Přicházejí ze sekulárního prostředí, které hluboce poznamenává jejich uvažování a utváří jejich názory. Není vždy samozřejmé, že se setkají se správným pochopením a porozuměním. Někdy je totiž jazyk církve dnešním lidem vzdálený a nesrozumitelný.

Sociologie je jednou z vědeckých disciplín, která by mohla pomoci v pastorační praxi tím, že poskytne jiný, sekulární pohled na situaci ve společnosti. Zvláště v pastoraci manželů a rodin mohou být její výzkumy a prognózy velmi užitečné. To neznámá, že by se pastore rodin měla přizpůsobovat potřebám a představám dnešního člověka, ale měla by jim rozumět a brát je v úvahu.

Cílem této práce bylo ověřit, zda je tento předpoklad správný.

Vycházela jsem především z prací českých sociologů, protože předmětem zájmu byly problémy manželství a rodiny v podmínkách České republiky. Bylo potřeba provést výběr literatury, které je značné množství, neboť toto téma je v současné době v sociologii velmi aktuální.

Dvě úvodní kapitoly představují sociologii a pastorální teologii obecně, podávají přehled o jejich metodách práce a modelech vzájemné spolupráce.

Ve speciální části jsou v jednotlivých kapitolách předloženy závěry sociologických prací, vyjadřující se vždy k jednomu konkrétnímu problému. Z široké škály problémů, které dnes sociologii v této oblasti zaměstnávají, jsem vybrala závěry výzkumů, které se zabývají krizí instituce manželství, příčinami tohoto jevu a jeho důsledky, jako je soužití bez manželství nebo nestabilita společného soužití. Dále problém svobodných matek, problém natalita v současné společnosti, krize rodičovské role a konečně krátká zmínka o stejnopohlavním soužití.

Na konci každé kapitoly je připojeno stanovisko církve k tomuto problému a krátké doporučení, které upozorňuje na to, co by bylo možno z předloženého materiálu pro pastorační praxi vytěžit.

1. Zájem sociologie vzhledem k manželství a rodině

Nejprve je potřeba sociologii jako společenskou vědu krátce představit. Z širokého spektra zkoumaných oblastí ve společnosti pak vybrat otázky vztahující se k rodině a manželství. Pokud se týká české sociologie rodiny, v posledních dvaceti letech se poměry v naší zemi natolik přiblížily poměrům v zemích západní Evropy, že je možno obecné závěry jejich sociologických studií uplatnit i v našich podmínkách.

Sociologie je věda poměrně mladá, která se zajímá o společnost a její problémy. Jandourek definuje sociologii jako „samostatnou vědeckou disciplínu, jež se pokouší pomocí analytických metod a empirických technik zkoumat struktury, funkce a souvislosti vývoje společnosti a navrhnout o nich teorie.“¹ Bauman charakterizuje sociologii jako komentář sociálního života, tedy vědu, která nezkoumá jen fakta, ale snaží se výsledky svého zkoumání také interpretovat, a „když nám k našim zkušenostem podává řadu vysvětlujících poznámek, poskytuje nám také náznaky, jak si máme vést.“² Sociologie komentuje zkušenosti, které vznikají v sociálních vztazích každodenního života, nezkoumá věci v izolaci. Porozumění, které poskytuje, by bylo možno nazvat interpretačně - vztahové.

Od počátku devatenáctého století, kdy je možno její vznik datovat, se rozvíjela jako veliký „intelektuální projekt, zpracovávající vzrušení, úzkost i nadšení, vzbuzené rozpadem tradičních společností na evropském kontinentu a v jeho kulturním okruhu.“³ Chtěla tyto převratné společenské změny, probíhající ve všech oblastech lidského života, popsat a vysvětlit nebo alespoň zpřehlednit a uspořádat. Její představitelé byli zpočátku značně ovlivněni myšlenkami pozitivismu (A.Comte) a marxismu (K.Marx). Později se však závěry jejich výzkumů stále více oprošťovaly od jakékoli ideologie. Sociologie se institucionalizovala a vytvářela si své metody výzkumu a metody stanovování hypotéz a prognóz. Její závěry se stávaly objektivnější.

Veliké společenské změny, jako byl vznik nacionálních států, úplná změna ekonomických pořádků, nástup dělnictva jako „čtvrtého stavu“, převratné vědecké objevy, dávaly sociologii dosti podnětů ke zkoumání. To vše vzbuzovalo v lidech veliké

¹ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003, s. 14.

² BAUMAN, Zygmunt – MAY, Tim. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 200.

³ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 14.

naděje na lepší život. Zároveň se však také objevovaly obavy pramenící ze vzrůstajícího nacionalismu a z prvních zkušeností s masovými ideologiemi.

„Pokud chtěla sociologie tyto změny vysvětlit tak, aby neděsily, muselo velké vyprávění o pokroku obsahovat i něco stálého, na co se lze opravdu spolehnout. Báječná loď moderního věku potřebovala kotvu. Našla ji ve vyprávění o rodině, která tvoří základ státu, nemění se tvář v tvář všem změnám a poskytuje útočiště v nepohodě.“⁴

Poměrně dlouhou dobu toto tvrzení platilo. Rodina byla v učebnicích sociologie prezentována jako instituce, která nemění svůj tvar a vnitřní uspořádání, chrání své členy a vyrovnává tím změny ve svém okolí. Proto v sociologii, oblastí jejíhož zájmu je společnost jako taková, nepatřila sociologie rodiny mezi hlavní obory. Jevilo se, že rodina působí a bude dále působit jako nenápadný, ale velmi významný stabilizující prvek, který zaručuje společnosti soudržnost a staví hráz anomii v proudu změn.⁵

Dvacáté století však přineslo ve své závěrečné části změny, které tuto roli rodiny vyvrátily. Tradiční rodina začala ustupovat jiným formám soužití muže a ženy a stala se naopak uprostřed moderní společnosti prvkem velmi labilním.

Sociologie rodiny měla náhle před sebou nový úkol: probíhající změny popsat a vysvětlit. Jeden z nejznámějších francouzských sociologů, který se dlouhodobě zabývá sociologií rodiny, François de Singly uvádí dva základní rysy charakterizující proměnu současné rodiny: její *privatizaci* a její *socializaci*.⁶

Privatizace současné rodiny se projevuje stále větším důrazem na kvalitu vztahů mezi manžely a mezi rodiči a dětmi. Proto je možno dnešní rodinu nazvat „rodina vztahová“. Instituce manželství postavená na vztazích se stává velmi křehkou, snadno se rozpadá a není schopna splnit očekávání, která jsou na ni v tomto smyslu kladena.

Socializace s tímto jevem souvisí. Nukleární rodina se zbavila závislosti na faktorech, které pro ni byly dříve určující (majetek, příbuzenské vazby), současně se však paradoxně dostala do závislosti na nejrůznějších státních institucích, které její fungování umožňují.

„Současná rodina je čím dál víc soukromá záležitost a zároveň čím dál víc věc veřejná. (...) Uchýlení se do domácího kruhu, získání rodinné autonomie a kouzlo

⁴ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. s. 14.

⁵ „Přesvědčení o stabilitě a neměnnosti určité, pro náš kulturní okruh charakteristické, formy rodiny ovšem nutno odlišit od stability přesvědčení, že rodina je stabilizujícím prvkem sociálního systému, ať vypadá jakkoli.“ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. s. 15.

⁶ Singly ve své práci vychází z myšlenek Émile Durkheima, které na základě vlastních výzkumů a výzkumů mnoha západoevropských sociologů kriticky přehodnotil.

intimity mají svou skrytou tvář. Tou je zvýšená kontrola soukromého života státem, který také zaručuje určité podmínky jeho dobrého fungování.“⁷

Z těchto důvodů v posledních letech zájem sociologů o problematiku týkající se manželství a rodiny velmi vzrostl. Otázek, které se v souvislosti se změnami ve fungování těchto institucí vynořují, je mnoho. Například problematika stability rodin, snižující se míra sňatečnosti a s tím související míra porodnosti, zkoumání postojů k manželství jako instituci, problém zvyšujícího se počtu svobodných matek a dětí narozených v nesezdaných soužitích, výskyt jiných forem vztahového uspořádání v manželském soužití a konečně i otázka stejnopohlavního soužití, které si čím dál tím více činí nárok na rovnoprávnost s manželským soužitím. Už tento výčet, který není zdaleka vyčerpávající, naznačuje, jak obsáhlá problematika to dnes je.

Současná sociologie poskytuje veliké množství odborné literatury na toto téma. V sociologických výzkumech jsou však zatím převážně zpracovávána data, získaná v rámci kvantitativních výzkumů. Kvantitativní metody výzkumu však mohou sociální skutečnosti ukazovat natolik zjednodušeně, že přitom skutečná specifická současná rodiny unikne.

Dříve bylo možné popisovat rodinu zvnějšku, protože fungovala kolem majetku. Dnes nelze stejným způsobem postupovat. Jak popsat pomocí shromážděných dat rodinu, která je zaměřená na osobní vztahy?

Proto se vypracovávají nové výzkumné metody, které pronikají hlouběji do podstaty sledované problematiky a umožňují lepší vhled do vnitřního života současné rodiny. V poslední době přibývá sociologických výzkumů, které se snaží probíhající změny nejen popisovat, ale také jim porozumět a odhadnout, jak bude proces pokračovat dále.

Výsledky výzkumů, týkající se jmenovaných problémů, budou v této práci prezentovány.

⁷ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 12.

2. Jak se liší oblasti zájmu, metody a působení sociologie a pastorální teologie

Nejprve odpovíme na otázku, v čem se liší oblast zájmu sociologie a pastorální teologie, dále je důležité popsat jejich metody práce a alespoň stručně charakterizovat, jak a v čem si mohou být navzájem prospěšné a jak může fungovat jejich vzájemná spolupráce.

Obě vědecké disciplíny se zajímají o člověka a společnost, každá ovšem ze svého specifického úhlu pohledu. Sociologie se snaží popsat a pochopit změny, které ve společnosti probíhají, odhalit jejich příčiny a odhadnout jejich vývoj do budoucnosti. Jedinec jako součást společnosti hraje v jejích výzkumech větší či menší roli, podle toho jaký společenský jev a jakými metodami je zkoumán.

Pastorální teologie se na rozdíl od sociologie nemůže chovat jako empirická věda v tom smyslu, že by činila ze zjištěných dat přímé závěry.⁸ Pastorální teologie musí zůstat teologickou vědou, to znamená reflektovat shromážděné údaje ve světle Kristova velikonočního tajemství a pak je co nejlépe využít v pastorační praxi. Pastorální teologie hledá pro člověka nejen blaho časné, ale také blaho věčné. Jinak řečeno, pastorální teologii jde o spásu každého člověka, v centru pozornosti je jedinec. Mnohdy se také liší její pohled na zkoumané skutečnosti a jejich hodnocení.

Metoda je pro každou vědeckou disciplínu nesmírně důležitá. Metody výzkumu, které sociologie ve své praxi používá, je možno rozdělit na dvě základní skupiny. Kvantitativní metody výzkumu a kvalitativní metody. Každá z těchto metod je použitelná pro zkoumání jiných společenských jevů. V sociologických výzkumech se často obě metody kombinují. Kvantitativní výzkum v sociologii používá metodu dotazníku, kde respondent odpovídá na otázky připravené na formuláři písemně, dále rozhovor nebo analýza různých dokumentů. Tento výzkum je vhodný pro šetření v širší populaci např. při zkoumání postojů a hodnot ve společnosti. Jeho závěry lze zobecnit nebo využít při ověřování hypotéz, vytvořených na základě kvalitativního výzkumu.

Kvalitativní výzkum je na rozdíl od kvantitativního vhodný při výzkumu menšin nebo okrajových skupin ve společnosti. Pracuje s menším počtem respondentů, o kterých však zjišťuje více informací. Ptá se na motivy jejich jednání, na význam, který různým událostem přisuzují. Metoda používaná při tomto výzkumu je především

⁸ Například podle výsledku sociologického výzkumu by si většina lidí přála zrušit církev.

nestandardizovaný rozhovor mezi respondentem a tazatelem, pro který je stanoven obecný plán, dále je to analýza respondentových dokumentů (dopisy, deníky) a také zúčastněné pozorování. Závěry takto získané nelze zobecnit na širší populaci, ale umožňují hlubší vhled do zkoumaného jevu a na základě toho je možno formulovat hypotézy.

Pastorální teologie může ve své praxi docela dobře používat metody kvantitativního i kvalitativního výzkumu tak, jak je používá sociologie. Pastorální teologie však čerpá informace také při rozhovorech s lidmi, kteří přicházejí požádat o udělení svátostí, zejména svátosti křtu pro sebe nebo pro své dítě, při rozhovorech se snoubenci během přípravy na svátost manželství, při ostatních pastoračních rozhovorech a nejrůznějších setkáních. Zde je možno dozvědět se mnoho o uvažování, motivech jednání, o situaci a problémech dnešních lidí. Takto získané informace se nemohou srovnávat se sociologickým výzkumem, mohou však značně přispívat k prohloubení znalostí v této oblasti pastorační práce. Velmi důležité ovšem je takto získané informace správně vyhodnotit. Hrozí zde určité nebezpečí, že budou preferovány závěry, které souzní s postojem nebo přáním hodnotitele. Sociologické výzkumy mohou v těchto případech být důležitou korekcí.

Pastorální teologie, na rozdíl od sociologie, se ve svém hodnocení zkoumaných skutečností, zejména ve své reakci na ně a v úvahách jak je řešit, musí řídit určitými danostmi a kritérii z těchto daností vyplývajících. W. Kasper uvádí ve své knize „*Teologie křesťanského manželství*“ tři hlediska, která je potřeba mít na zřeteli při úvahách a hledání řešení nových skutečností v pastorační činnosti. V jeho knize jsou uvedena jako pomůcka při řešení konkrétního případu v pastorační praxi, ale je možno tato hlediska zobecnit. První hledisko je bezpodmínečná věrnost Ježíšovu slovu. „Církev nemůže konstruovat žádné kasuistické právo výjimek vztahujících se k Ježíšovu slovu.“⁹ Druhé je antropologické hledisko, které je s prvním v hluboké vnitřní souvislosti. Ježíšovo slovo je spasitelné slovo, a ne umrtvující zákon. „Církev se musí stále tázat, zda bere v potaz i obtížné a komplexní lidské situace. Pastorce musí vždy vidět konkrétního člověka v jeho situaci a musí mít zároveň na zřeteli blaho celku. Napětí mezi oběma hledisky bude vždy existovat.“¹⁰ Třetí hledisko se týká teologického hodnocení nových situací, které vznikly změnou společenských poměrů. Zvláště v oblasti manželství a rodiny je dnes takových problémů velmi mnoho.

⁹ KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. CDK, 1997, s. 54.

¹⁰ KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. s. 56.

2.1. Stanovisko církve ke spolupráci se společenskými vědami

Aby tedy mohla pastorální teologie dobře svůj úkol plnit, musí znát problémy a starosti dnešního člověka. Zde se otevírá široký prostor pro spolupráci nejen se sociologií, ale i s ostatními společenskými vědami. Jmenujme alespoň základní církevní dokumenty, které se k této problematice vyjadřují.

Podnět k radikální změně vztahu církve ke společenským vědám dal II. vatikánský koncil, který se vyjádřil k mnoha skutečnostem v životě církve, také otevřel dveře ke spolupráci s mnoha vědeckými disciplínami. Doporučil studovat závěry jejich zkoumání a využít je tam, kde to je pro církev přínosné a možné.

Z koncilních dokumentů, které se touto problematikou zabývají, je důležité připomenout především pastorální konstituci *Gaudium et spes*. Již její úvodní věta naznačuje hluboký zájem církve o společenské dění. „Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu.“¹¹ Dále se tento dokument vyjadřuje k oprávněnosti vědeckého bádání. „Když se tedy provádí metodické bádání ve všech vědních oborech skutečně vědecky a podle mravních zásad, nebude nikdy ve skutečném rozporu s vírou, protože věci světské i věci víry pocházejí od jednoho a téhož Boha.“¹²

Vztahem společenských věd přímo k otázkám manželství a rodiny se zabývá apoštolská adhortace Jana Pavla II. *Familiaris consortio*. Hned v úvodu čtvrtého článku se píše „Boží plán s manželstvím a rodinou se týká konkrétně muže a ženy v jejich každodenní existenci, v určitých společenských a kulturních poměrech. Proto má-li církev plnit svou službu, musí se snažit poznat poměry, v jakých se dnes manželství a rodina uskutečňují.“¹³ Dobře poznat situaci a problémy dnešních rodin je důležité i z jiného důvodu. Jak papež uvádí, církev musí také poskytnout manželům směrnici, podle které mohou posoudit názory a návrhy na řešení nejrůznějších problémů společného života, předkládané především prostřednictvím sdělovacích prostředků. Tyto názory, „které jsou sice lákavé, ale přece různým způsobem poškozují pravdu a důstojnost lidské osoby,“¹⁴ musí církev pomoci manželům rozeznat a odmítnout.

¹¹ II. Vatikánský koncil. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, 1 (dále GS)

¹² GS 36

¹³ Jan Pavel II. *Familiaris consortio*. Praha: Zvon, 1992, 4 (dále FC)

¹⁴ FC 4

Církev totiž následováním Krista hledá pravdu, která se nemusí vždy krýt s míněním většiny. „Církev také přikládá váhu sociologickým a statistickým průzkumům, když jsou užitečné pro pochopení historických okolností, ve kterých se má vykonávat pastore, a když pomáhají lepšímu poznání pravdy.“¹⁵

Spolupráci se společenskými vědami se pastorální teologie teprve učí, a proto ji mohou provázet různá nedorozumění.

Je možno najít několik modelů, které vztahy pastorální teologie a společenských věd popisují, uvádějí klady a zápory toho, jak může tato spolupráce fungovat.¹⁶

Například Norbert Mette uvádí tradiční model vztahu uvedených věd „*Ancilla paradigma*“, vyskytující se ve dvou variantách. První tradiční varianta předpokládá, že všechny poznatky společenských věd musí být užitečné teologickému hledání pravdy a na základě tohoto teologického předporozumění jsou pak roztříděny na užitečné nebo škodlivé. Současná varianta tohoto modelu se snaží přebírat ze společenských věd jen metody, které mohou být pro pastorační účely užitečné. Je ovšem potřeba vždy přihlížet k tomu, k jakým cílům byly tyto metody vytvořeny v rámci původní vědní disciplíny.

Druhým modelem je „*Paradigma cizího proroka*“. Je to vztah, kdy pastorální teologie nebo praxe přijímá mnohdy nekriticky poznatky, teorie nebo metody jiných vědních oborů. Nebezpečí spočívá v tom, že teologická disciplína přestane vnímat tyto poznatky jako obohacení, ale začne je brát jako novou pravdu, což může vést až ke ztrátě vlastní identity. V oblasti sociologie není riziko tak veliké jako třeba v rámci psychologie nebo pedagogiky.

Třetí model „*Paradigma konvergující volby*“ vychází z toho, že různé vědní disciplíny popisují stejný předmět zájmu ze svého hlediska. Prvky z pohledů různých věd jsou pak vybírány podle společného zájmu. To ovšem předpokládá dobrou znalost těchto vědeckých disciplín. Ideálním způsobem spolupráce při uplatňování tohoto modelu je týmová práce, protože při současném stavu specializace stále hrozí nebezpečí nekompetentního přístupu, pokud by více pohledů zprostředkoval jedinec.

Dalším modelem je „*Model vzájemné kritické korelace*“, to znamená setkání nad společným předmětem zájmu ve vzájemné konfrontaci. Takové setkání vede k řadě kritických dotazů, které pomáhají objasňovat problém, ale umožňují i vhléd do myšlení a metod práce zúčastněných disciplín. Proces je kontinuální.

¹⁵ FC 5

¹⁶ Srov. KRÍŠŤAN, Alois. *Vztah pastorální teologie ke společenským vědám*. 1998. [2013-2-2] <www.tf.jcu.cz/getfile/0bf6c11b1bf86ef9>.

Poslední navržený model je „*Praktická teologie jako společenská věda*“. Je to model, který počítá s určitou interdisciplinární formou vztahu pastorální teologie a jiné společenské vědy např. pastorální psychologie.

Johan van der Ven navrhuje jako model spolupráce pastorální teologie a společenských věd „*vztah multidisciplinární*“, to je takový, kde teologie shromažďuje výsledky zkoumání společenských věd a následně je hodnotí a reflektuje ze svého hlediska. Otázka reflexe získaných dat je velmi důležitá, protože význam pojmů v rámci společenských věd bývá mnohdy značně odlišný.

Druhým jeho navrhovaným modelem spolupráce je „*interdisciplinární vztah*“. Jak je již z názvu patrné, předpokládá se zde, že společenské vědy jsou s teologií v interakci, ve vzájemném dialogu. Tento model považuje Johan van der Ven v současné době za málo použitelný z několika důvodů. Společenským vědám nepřipadá teologie pro jejich práci důležitá a nezavdávají tedy žádné podněty ke spolupráci nebo ke kritickému dialogu a ani teologové nejsou na tuto spolupráci příliš připraveni.

Poslední jím navrhovaný model „*intradisciplinární vztah*“ spočívá v tom, že pastorální teologie sama přijímá metody a techniky z ostatních disciplín a následně je spojuje s metodami teologickými.

Jakým způsobem bude spolupráce se společenskými vědami probíhat, není konečně to nejdůležitější. Podstatnější je, aby přinesla pozitivní výsledky.

„Pastorální teologie je teologická disciplína, ve které se církevní nauka setkává se „světem“ bezprostředně, kde bolesti a radosti, naděje a zoufalství dnešního člověka žádají aktuální, pohotovou a relevantní odpověď, radu i pomoc.“¹⁷ A v tom mohou být poznatky společenských věd nesmírně užitečné.

¹⁷ KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*, s. 9.

3. Přínos sociologie pro pastorační práci v jednotlivých segmentech

Problémů týkajících se současného manželství a rodiny je velmi mnoho. V této kapitole budou uvedeny závěry sociologických výzkumů, které se zabývají klíčovými z těchto problémů. Zároveň bude vždy připojeno stanovisko církve k danému problému a stručné doporučení, jak s výsledky sociologického výzkumu naložit v pastorační praxi.

Oficiální dokumenty, které poskytují orientaci a oporu v pastorační praxi přímo v otázkách týkajících se manželství a rodiny, jsou především dokumenty II. vatikánského koncilu, jako je pastorační konstituce *Gaudium et spes* nebo konstituce o církvi *Lumen gentium*, které ovšem předkládají pouze základní podněty a určují směr našeho uvažování o těchto otázkách. Od konce II. vatikánského koncilu však již uplynulo 50 let a za tu dobu společnost v oblasti manželství a rodiny prošla mnoha dalšími změnami, na které bylo třeba aktuálně reagovat. Dokumenty, které navazují na závěry koncilu a zároveň reagují na změny ve společnosti, jsou například encyklika Pavla VI. *Humanae vitae*, která se zabývá otázkami antikoncepce, *Persona humana*, kde je pojednáváno o otázkách předmanželského pohlavního styku. Dále pastorační adhortace Jana Pavla II. o úkolech křesťanské rodiny v současném světě *Familiaris consortio*. Problematikou umělého oplodnění se zabývá dokument Kongregace pro nauku víry s názvem *Donum vitae*. S kritikou některých morálně-teologických tendencí v této oblasti přichází dokument *20 let po Humanae vitae*. Papežská rada pro rodinu vydala v roce 1995 dokument *Lidská sexualita: pravda a význam*, a v roce 2000 dokument *Rodina, manželství a fakticky existující soužití*, ve kterém reaguje na způsob pohlavního soužití bez manželství, který se ve společnosti velmi rozšířil. V neposlední řadě je potřeba zmínit *Katechismus katolické církve*, nový *Kodex kanonického práva* (CIC 1983), který předkládá upravenou podobu manželského kanonického práva a *Kompendium sociální nauky církve 2004*. Některé z těchto dokumentů budou blíže představeny v příslušných kapitolách.

3.1. Manželství jako instituce

Definice, které charakterizují manželství jako instituci, je samozřejmě mnoho. Každá vyjadřuje pohled konkrétní vědy, která definici poskytuje, a každá ji popisuje vlastním slovníkem pro příslušnou vědu charakteristickým. Popisují to, co je pro

manželství základní a jak toto společenství funguje. Dnes, kdy se hovoří o krizi manželství a rodiny, jsou mnohá tvrzení v těchto definicích zpochybňována nebo se s nimi polemizuje. V základních charakteristikách se ovšem musí všechny definice shodovat, protože vyjadřují jednu a tutéž skutečnost. Podstatné prvky manželství jsou vždy heterosexuality, právní úkon a společenské uznání. Nás bude zajímat především to, jak se na manželství dívají společenské vědy, především sociologie a teologie. Krátký popis historického vývoje instituce křesťanského manželství je důležitý pro pochopení souvislostí a lepší porozumění současným problémům dnešního manželství. Dále bude vhodné zmínit, jaká je současná právní úprava manželské smlouvy, protože právní úprava vždy nějakým způsobem odráží, jak společnost danou skutečnost vnímá.

Instituce manželství je zřejmě stará jako lidstvo samo. Historicky procházela řadou změn, kterými reagovala na měnící se společenské poměry. V našich podmínkách úzce souvisí vývoj instituce manželství s křesťanskou vírou. Dlouhou dobu to bylo právě křesťanství, které ovlivňovalo vnímání a prožívání vztahů mezi mužem a ženou. Křesťanství bylo pro tuto instituci pevnou základnou i garantem manželských rozhodnutí žít věrně v trvalém svazku, plodit a vychovávat děti. Bylo pojímáno jako celoživotní nezrušitelný svazek.

Instituce manželství byla a je vždy úzce spjata s kulturou, ve které vznikla. Ta určuje normy jejího sexuálního chování, předpisuje určitou formu manželství, rámeček sociálních aktivit. V každé lidské společnosti je manželství veřejnoprávní akt, a ne jen soukromý svazek. Jeho primární účel je zajišťovat ve společnosti reprodukci. Mnozí sociologové se domnívají, že neexistují žádné „transkulturální“ normy, které by měly obecnou a provždy správnou platnost.

Bornemann v Encyklopedii sexuality vyslovuje tři domněnky, kterými osvětluje vznik manželské instituce:

1. Úřední podobu manželství si původně pravděpodobně vynutil příchod dítěte, protože dítě se vyvíjí velmi dlouho pod nutným vlivem dospělých. Na vzniku instituce manželství se tedy podílely značnou měrou vlivy ekonomické.

2. Pravděpodobný důvod vzniku manželství jako právní instituce je viděn v nejistotě otcovství ve srovnání s jistotou mateřství. Proto se soudí, že manželské zákony pocházejí od muže.

3. Pojetí manželství jako věci veřejné vzniklo počátkem naší éry v etickém myšlení křesťanů a v zákonech císaře Augusta, založených na politických úvahách o nutnosti zabezpečit dorost vojáků, sedláků a úředníků.¹⁸

Jandourek charakterizuje manželství ve svém sociologickém slovníku jako „právní vztah, zavazující muže a ženu ke společnému životu. V moderní západní společnosti je povolena pouze monogamie.“¹⁹

Teologický pohled na instituci manželství se od pohledu společenských věd odlišuje minimálně v tom, že uznává ony „transkulturální normy“, které procházejí všemi společnostmi, jsou dané a neměnné.

Teologie vidí manželství jako společenství muže a ženy Bohem chtěné a ustanovené při stvoření světa. Biblická výpověď hovoří v prvních dvou kapitolách jasně o mnoha skutečnostech vztahu mezi mužem a ženou tak, jak byly v původním Božím plánu.²⁰ „Povolání k manželství je vepsáno do samé přirozenosti muže a ženy, jak vyšli z rukou Stvořitele.“²¹ Je to vždy společenství muže a ženy, vyžadující jejich vzájemné úplné odevzdání, plodné a trvalé.

Instituce manželství nese tyto prvky ve svém základu, není možno o nich diskutovat. K biblické výpovědi se vždy bude společenství muže a ženy vztahovat jako k ideálu, ale poznamenané skutečností hříchu. Nemůže být nikdy dokonalé. Z těchto důvodů můžeme v dějinách instituce manželství zaznamenat mnohé nedokonalosti.

3.1.1. Historické skutečnosti, týkající se instituce manželství

Například ve starozákonním chápání manželské smlouvy se někdy objevují zvyklosti jiných starověkých kultur, nedokonalosti, které však vyvolený národ postupně opouští. Tak jak se prohlubuje jeho vztah k Hospodinu, prohlubuje se a mění i jeho vnímání vztahu mezi mužem a ženou. V Ježíšově době se již prakticky nevyskytuje případ polygamie, je však zřejmě často využívána možnost propustit ženu rozlukovým listem, jak to umožňoval Mojžíšův zákon.²²

V Novém Zákoně jsou úvahy o společenství muže a ženy v manželství precizovány a prohloubeny. Nenalezneme zde ovšem ucelenou nauku o manželství. Ježíš Kristus přímo k problematice manželství zaujímá stanovisko především, když

¹⁸ Srov. BORNEMANN, Ernest. *Encyklopedie sexuality*. Praha: Victoria Publishing, 1990, s. 273.

¹⁹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*, s. 168.

²⁰ Gn 1 – 2

²¹ *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995, 1603 (dále KKC)

²² Dt 24, 1

odpovídá na otázky svých protivníků. Odpovídá s velikou autoritou. Vrací pohled lidí zpět k výpovědi z prvních kapitol Geneze. Odmítá právní praxi rozlukového listku, kterou zavedl Mojžíš, pro tvrdost lidského srdce.²³ Ježíš zvěstuje Boží království, přináší nový řád, který vyžaduje nový způsob chování, a jen v tomto smyslu jsou pochopitelné jeho nesmírně náročné požadavky, které na manželství klade.²⁴ Manželská láska je tajemstvím a nese v sobě obraz láskyplného společenství v Boží trojici. Zrcadlí vztah Ježíše Krista ke svému tělu-církvi.²⁵

Vykládat a uskutečňovat Ježíšovy požadavky a naučení v pozemských poměrech v konkrétní společenské situaci přináší pochopitelně těžkosti. Je to neustálý úkol církve, jejího učitelského úřadu. „Křesťanský étos vztahující se k manželství se často prosazoval pouze s námahou a jen nedostatečně proti různým dualistickým a manichejským tendencím. Pohlavnost a manželství byly v dějinách křesťanství často podceňovány. Nemůže však být sporu o tom, že křesťanství v průběhu své historie křesťanskou a lidskou důstojnost manželství mnohokrát bránilo proti nebezpečným trendům.“²⁶

První křesťanské obce čerpaly pro formování instituce manželství z židovských a pohanských představ a zvyklostí. V jednotlivých knihách Nového Zákona jsou obsažena pravidla domácího života, která sloužila jako vodítka pro počínající manželskou pastoraci. Některé pokyny jsou samozřejmě dobově podmíněné, ale vlastní hodnotu a důstojnost manželství to nijak nesnižuje. Svazek mezi mužem a ženou je připodobněn svazku Krista a církve, který mají manželé vzájemnou láskou a věrností napodobovat a uskutečňovat. V křesťanském manželství si vždy byli partneři rovni, manžel nesměl se svou ženou nakládat jako „s věcí“, svazek ve víře uzavřený byl neodvolatelný.

Zpočátku křesťané uzavírali manželství tak, jak udávaly občanské zákony. Svatba se konala v rodině. Například Římané považovali manželství za uzavřené, když si snoubenci vyslovili souhlas a byly jim vloženy pravice jedna do druhé. Svatební slavnost pak byla dostatečnou známkou, aby manželství vešlo ve veřejnou známost. Biskupové bděli nad tím, aby do křesťanských svatebních obřadů nebyly přebírány

²³ Mk 10, 7–9

²⁴ „Tím už je řečeno, že Ježíšův výrok o rozvodu není míněn jako právní ustanovení, nýbrž jako mravní požadavek. Tento požadavek zaznívá ve stejné perspektivě jako ostatní požadavky Horského kázání, do něhož je Matouš zařadil.“ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. Manželství v evangeliích. *Teologické texty* 1990, roč. 1, č. 5, s. 162.

²⁵ Ef 5, 26–27

²⁶ KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. s. 10.

z pohanského prostředí nesprávné zvyklosti (například pohanské oběti). Postupně se svatební obřady přesouvaly z rodinného prostředí do veřejného prostoru chrámu, kromě otce žehnal snoubencům také kněz. V křesťanských obcích se ustálily obřady s pevně určenými modlitbami. Již v 5. století je doložena v římské liturgii svatební mše a žehnací formule. Přesto ještě na přelomu tisíciletí neexistovala v Západní církvi předepsaná forma sňatku. Podle římského práva vznikalo manželství souhlasem snoubenců a svatba doprovázená mnoha zvyky stačila k tomu, aby byl sňatek veřejně prokazatelný.

Až Tridentský koncil v polovině 16. století rozhodl o povinné formě uzavírání manželství. Prosadila se římská liturgie, ale byly zohledněny i prvky z liturgie galské, germánské a dalších. Aby byla právní jistota o manželství a zamezilo se nebezpečí plynoucímu z tajných sňatků, byl požadován veřejný sňatek předepsanou formou. Byla také vyjasněna otázka aktu zakládajícího manželství. Prosadila se umírněná teorie souhlasu, která říká, že manželství vzniká souhlasem snoubenců, ale stává se nerozlučným teprve manželským stykem. Celý vývoj týkající se instituce manželství na dlouhé roky uzavřel dekret Tridentského koncilu *Tametsi*. Od té doby byla platnost manželství závislá na církevním sňatku.

Další vývoj společnosti ovšem přinesl změny, které nemohly instituci manželství minout. Již v době reformace se musela alespoň částečně řešit otázka smíšených manželství. Ideová jednota křesťanů se v době reformace rozpadla. Myšlení novověku začalo oddělovat světskou a náboženskou stránku manželství. Přestával platit monopol církevního práva o manželství. Státní manželská legislativa začala uvažovat o možnosti rozluky. V 17. století se začínají zavádět občanské sňatky (v Holandsku dokonce již v roce 1580).

3.1.2. Stanovisko církve k manželství po II. vatikánském koncilu

Katolická církev, která byla v dobách středověku v otázkách manželství a rodiny vrcholnou autoritou a příliš na to spoléhala, podcenila proces změn ve společnosti. Postupně se tak dostala do určité izolace, vzdálila se světu a přestávala mu rozumět. Podstatnou změnu tohoto trendu přinesl až II. vatikánský koncil 1962, který musel odpovědět na mnoho otázek a naznačit cestu dalšího směřování křesťanského lidu. Témat bylo mnoho a téma manželství patřilo mezi nimi k těm nejobtížnějším. Koncilní otcové si uvědomovali, že v nauce o manželství je potřeba mnoho věcí nově promyslet

a formulovat. Především upřesnit pojetí křesťanského manželství a sexuálního života partnerů vzhledem k cílům manželství. Doposud bylo hlavním cílem sexuální aktivity manželů mít potomstvo. *Kodex kanonického práva* z roku 1917 říká, že „prvotní účel manželství je plodit a vychovávat potomstvo, podružný vzájemná pomoc a prostředek k ukojení žádostivosti.“²⁷ Takto chápat manželství bylo však v novodobé společnosti již neudržitelné. Koncil se vyjádřil k problematice manželství v několika dokumentech, především však v pastorální konstituci *Gaudium et spes*. Článek 48 hovoří o manželství jako o „důvěrném společenství muže a ženy, které Stvořitel založil a vybavil vlastními zákonitostmi, a které se uskutečňuje manželskou smlouvou neboli neodvolatelným osobním souhlasem“.²⁸ Dále zdůraznil, že přirozenou povahou je manželství zaměřeno na děti, jež jsou „vrchol a koruna manželské lásky“²⁹, ale o „léku proti žádostivosti“ již zde není ani zmínka a je jasně patrné, že pro církevní nauku o manželství se stává rozhodujícím prvkem personální aspekt. Jinak řečeno, láska je v manželství hodnotou sama o sobě a z ní roste plodnost jako její završení.

*Kanonické právo*³⁰ cituje článek 48 pastorální konstituce *Gaudium et spes* také v definici o manželství v kánonu 1055: „Manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí nejvnitřnější společenství celého života, zaměřené svou přirozenou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšen Ježíšem Kristem na svátost.“³¹ Z této definice je patrné, že křesťanské manželství v sobě zahrnuje dva rozměry - lidský i božský.

„Svátostné manželství v sobě samozřejmě zahrnuje celý obsah přirozeného manželství, tj. takového, které je zaměřeno na dobro manželů a potomstva. Pokřtění snoubenci tím, že uzavírají manželství s jeho přirozenoprávním obsahem, uzavírají ho tím samým jako manželství svátostné.“³²

Církev chrání a uznává každé manželství jako přirozeně právní instituci. Jako takové je Bohem stvořené a chtěné pro všechny lidi. U křesťanů svátostná důstojnost jejich sňatku vyplývá ze skutečnosti jejich křtu.

²⁷ *Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici) /1917. 1013 (dále CIC)*

²⁸ GS 48

²⁹ GS 48

³⁰ *Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici) Praha: Zvon, 1994, 1055*

³¹ GS 48.

³² KOLÁŘOVÁ, Marie. Podmínky vyloučení svátostné důstojnosti manželství. *Studia theologica*. 2010, roč. 12, č. 4 (42 průběžně), s. 84.

3.1.3. Manželství v občanské společnosti

Když se podíváme na to, jak vnímá instituci manželství občanská společnost, jak probíhá civilní sňatek a co je při něm od snoubenců požadováno, vidíme, že ve všech základních skutečnostech i požadavcích s církevním sňatkem koresponduje. I ve stručných člancích civilního zákona je patrná snaha vyjádřit důstojnost obřadu uzavírání manželství.

Zákon o rodině charakterizuje manželství jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonným způsobem. Jeho hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí. Dále je stanoveno, že snoubenci musí splňovat podmínky nutné pro řádné založení manželství a znát svůj zdravotní stav. Manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasem před oprávněným úředníkem, je vyžadována též přítomnost zaměstnance matričního úřadu. Prohlášení se činí veřejně a slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků. V odstavci 5 je pamatováno i na mimořádnou situaci ohrožení života jednoho snoubence.³³ Zákon uvádí důvody a situace, ve kterých je manželství neplatné, ujasňuje, jak fungují vztahy mezi manžely. Také uvádí způsob zániku manželství smrtí jednoho z partnerů nebo rozvodem. Z celého znění zákona vyplývá, že společnost považuje instituci manželství za důležitou.

Tento dokument dále uvádí, že manželství je v ČR možno uzavřít také církevním sňatkem před příslušným orgánem církve. Z hlediska státu upravuje podmínky pro jeho uzavření také *Zákon o rodině* a ty jsou obdobné jako u občanského sňatku. Ze strany církve se řídí uzavírání církevního manželství navíc ještě předpisy kanonického práva. Zde je ještě potřebné odlišit manželství dvou pokřtěných katolíků, které je považováno katolickou církví za svátost.

Při povrchním pohledu by se mohlo zdát, že procesy probíhající v moderní společnosti s křesťanstvím příliš nesouvisí. Avšak opak je pravdou. Bylo to právě křesťanství, které pozvedlo důstojnost člověka a umožnilo vznik a vývoj moderní společnosti. Námitka, že tyto změny přece přinesly také sekularizaci společnosti, individualizaci a otevřely cestu k mnoha dalším neblahým společenským změnám, je pravdivá. Zmíněné změny, a to se týká i manželství a rodiny, jsou však také šancí podívat se na věci nově, zbavit se zatěžujícího balastu. Mnohé z toho, co dnes vnímáme

³³ Zákon o rodině. č. 94/1963Sb. úprava 320 a 321/ 2002 Sb. s účinností 1. 1. 2003. In *Rodinné právo* (podle stavu k 9. 5. 2006). Ostrava: Sagit, 2006.

negativně, může být jen vedlejším efektem dalekosáhlého procesu, který je ve své podstatě dobrý a správný.

Když znovu uvážíme, kolik překážek již manželská instituce v průběhu dějin překonala, nemusíme se při objevení nových skutečností hned hroutit, ale naopak hledat v nich pozitivní aspekty a šanci na zlepšení. A právě to je třeba manželům a rodičům připomínat. De Singly ve své *Sociologii současné rodiny* upozorňuje na kladné stránky současných změn. Například „prosazování osobní autonomie jednotlivými členy rodiny, nevylučuje vytváření společných zón, jakéhosi bytí pospolu.“³⁴ Totéž platí i pro vztahy mezi příbuznými. Větší odstup mezi nejbližším a širším okruhem příbuzných umožňuje sjednávat mezi nimi dobré vztahy. Konečně to, že je rodina stále více závislá na státu, nijak nevylučuje zpětné efekty, kterými je možno se této závislosti bránit.

Je třeba vzít v úvahu, že křesťanské manželství se stalo pro lidi jen jednou z nabídek, jak prožít partnerské soužití.

3.1.4. Doporučení pro pastorači

Při přípravě mladých lidí na manželství, ať již vzdálené nebo bezprostřední přípravě snoubenců, je důležité představit manželství jako instituci, která má smysl a stojí za to do ní vstoupit. Ze závěrů sociologických výzkumů je patrné, že lidé instituci manželství velmi oceňují a spořádaný rodinný život považují stále za základní předpoklad spokojeného života. Při volbě partnera hraje dnes rozhodující roli vzájemná láska a porozumění. Odtud je potřeba začínat.

Auer³⁵ doporučuje navázat nejprve na *zkušenost milujícího partnerství*. „Jestliže dva lidé v lásce vnímají jedinečnou postavu toho druhého, pak tato láska sama naléhá na rozhodnutí pro osobu druhého v jeho celistvosti a pro vzájemné definitivní přijetí.“³⁶ Církev zde může být pomocnicí. Zdůrazňuje potřebu obezřetně volit způsob, jakým mluvíme o lidských vztazích, a prokazovat velikou míru tolerance a trpělivosti, pokud se ukáže, že společný život snoubenců není v plném souladu s učením církve. Není žádný důvod považovat takový vztah apriori za libovůli promiskuity.

Dále doporučuje poukázat na *zkušenost darování milujícího partnerství*. „Kdo miluje, stojí v oblasti nezhotovitelného, toho, zač je třeba děkovat, co je

³⁴ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. s. 10

³⁵ Srov. AUER, Alfons. K etické diskusi o sexualitě a manželství. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 182–183.

³⁶ AUER, Alfons. K etické diskusi o sexualitě a manželství. s. 182.

nezasloužené.³⁷ Pokud se podaří rozkrýt snoubencům tento rozměr lásky jako tajemství a nezaslouženého daru, otevírá se tím možnost nahlédnout dál, odkryt svátostný smysl manželství, který je uložen do jeho přirozeného smyslu a v něm se uskutečňuje.

Třetí zkušenost, na kterou je možno navázat, je *zkušenost ohrožení milujícího partnerství*. „Poctivě přijaté ohrožení vyvolá dříve nebo později potřebu alespoň minimálního institučního zajištění.“³⁸ Je vhodné zdůraznit, že instituce pomáhá svěřit se druhému bez trvalého strachu, že bude kdykoli snadno opuštěn, staví alespoň částečnou hráz vlastní nestálosti a křehkosti vztahů. Zde je možno poukázat na výsledky sociologických výzkumů, které jednoznačně prokazují, že institučně podložené vztahy jsou nosnější a trvalejší. Lidé se pro instituční svazek rozhodují zodpovědněji než pro nemanželské společenství. Není třeba zastírat, že lidé dnes raději přijímají argumenty odborníků z oblasti společenských věd než argumenty církevní. Toho je možno také využít tam, kde tyto argumenty s církevní naukou korespondují. Například nestor české sociologie Ivo Možný odpovídá na dotaz, zda je registrované partnerství adekvátní náhrada manželství, takto: „Myslím si, že je to ptákovina. Buď vsadím na něco, co má podle mě perspektivu, nebo to nemá smysl.“³⁹ Taková svérázná odpověď může být výmluvnější než mnohá zbožná pojednání.

Jan Pavel II. v první části svého apoštolského listu *Familiaris consortio* upozorňuje na princip graduality. To znamená, že obrácení a růst ve víře se u člověka uskutečňuje postupně, v malých krocích. „Je to dynamický proces, probíhající pozvolna postupným přijímáním Božích darů a požadavků jeho nejvyšší a absolutní lásky do celého osobního a společenského života člověka.“⁴⁰ Proto je nutné brát ohled na hloubku víry konkrétního člověka. U mnohých jistě nebude vhodné začínat rozhovor vysvětlováním manželství jako vztahu mezi Kristem a církví, ale poukazovat na to, čemu budou snoubenci dobře rozumět, vycházet z jejich zkušenosti.

Respektovat u každého člověka jeho stupeň víry a vycházet z jeho lidské zkušenosti patří k základním principům v pastorační práci.

Pastorační pracovník by měl znát historické skutečnosti kolem instituce manželství a rozumět jim, umět odpovědět na otázky související s jejím vývojem. Dnešní mladí lidé mohou mít o křesťanském manželství a jeho historii zkreslené

³⁷ AUER, Alfons. K etické diskusi o sexualitě a manželství. s. 182.

³⁸ AUER, Alfons. K etické diskusi o sexualitě a manželství. s. 182.

³⁹ MOŽNÝ, Ivo. Sociální stát bere mužům pocit odpovědnosti. *Lidové noviny* 2013, 12. 2., roč. 26, č. 36, s. 6.

⁴⁰ FC 9

představy. Díky zjednodušené a mnohdy nepřesné prezentaci v médiích i ve školní výuce mohou mít před očima obraz manželství a rodiny, který ve skutečnosti nemá s křesťanským manželstvím mnoho společného. Také románovou představu, že dříve lidé celý život úpěli ve sjednaném sňatku a žili v trápení z nenaplněné lásky, je dobré uvádět na pravou míru. Je potřeba pravdivě hovořit o kladech a nedostatcích instituce manželství dříve i nyní.

3.2. Odmítání institucionalizace soužití

V současné době procházejí krizí všechny instituce ve společnosti, manželství nevyjímaje. Lidé mají pocit, že jim institucionalizace čehokoli bere svobodu, spontaneitu, že je omezuje. V této kapitole budou nejprve uvedeny základní příčiny tohoto přístupu k manželství tak, jak je sociologové uvádějí ve svých pracích, dále uvedeme, jak na tyto skutečnosti pohlíží církve. Také se zamyslíme nad tím, jak lidé řeší společné soužití v případě, že je odmítají institucionalizovat. Zde bude řeč o nesezdaném soužití a manželství na zkoušku. Nakonec pohovoříme o tom, jak se tato skutečnost odráží v proměnách současné rodiny.

3.2.1. Příčiny odmítání instituce manželství

Kritické zkoumání rodiny skutečně prokázalo, že instituce, která byla považována za snad nejstabilnější výtvar naší civilizace, se nejméně od konce první světové války podstatně změnila a dále se mění. Tyto změny nejsou okrajové, ale mění rodinu v jejích nejzákladnějších charakteristikách. Možný vyjmenovává sedm klíčových změn, které mají podle něho hluboké kořeny, ale projevíly se až v druhé polovině dvacátého století. Zasáhly rodinu radikálně.

1. Padl monopol rodiny na legitimní sex. Nejprve se stal legitimní předmanželský sex, pak se začal klást otazník i nad monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.

2. Padl monopol na legitimizaci plození dětí. Nové technologie antikoncepce poprvé v historii lidstva postavily opravdu účinnou hráz mezi sex a početí, což mělo dalekosáhlé důsledky. Jedním z nich je také stoupající počet nemanželských (nelegitimních) dětí. Ve společnosti, kde se už i více než polovina dětí rodí mimo

manželství, nemůže být monogamická rodina zachována jako institucionalizovaná legitimace reprodukčního aktu.

3. Výběr manželského partnera přešel do rukou těch, kdo zakládají rodinu. Majetek, společenské postavení rodiny a kulturní habitus již nehrají téměř žádnou roli. Naopak důraz se klade na svobodnou volbu, zdůrazňovanou na úkor odpovědnosti. Ve společnosti, kde vládne individualistické klima, která prošla dvěma světovými válkami, u nás i zkušeností budování komunismu, se ukázal majetek jako velmi nejistý stabilizující prvek.

4. Manželství bylo poято jako občanská smlouva, jako právní kontrakt, který je vypověditelný kteroukoli ze stran. Křesťanské pojetí manželství jako instituce, která je těmi, kdož byli jednou sezdáni, nezrušitelná, slábná a mizí. Za trvalost již neručí náboženská víra svou nejvyšší autoritou, ale prvek tak prchavý jako je láska, založená na sexuální přitažlivosti. Začíná růst počet rozvodů a opakovaných manželství.

5. Prohlubující se dělba práce a rozvoj speciálních institucí vzaly rodině téměř všechny tradiční funkce. Rodině zůstal konzum, zábava a citové bezpečí, z čehož jen v tom posledním je ještě nenahraditelná.

6. Párová monogamická rodina je instituce, kterou si naše civilizace vybudovala jako svůj způsob ochrany reprodukčního procesu. Hlavním smyslem rodiny byla výchova dětí. Děti se rodilo hodně, i když jejich počet snižovala vysoká úmrtnost. V polovině dvacátého století se dostala člověku poprvé do rukou masově dostupná a naprosto účinná antikoncepce. Od poloviny sedmdesátých let začala v zemích našeho civilizačního okruhu prudce padat porodnost. Rodina nejenže ztratila monopol na plození dětí, ale přestala namnoze mít děti vůbec.

7. Obsah a povaha komplementarity mužské a ženské role dostávají radikálně nový půdorys. Jedno nebo dvě děti nedokážou naplnit život ženy ani muže, změnila se povaha práce. Ženy hromadně opouštějí domácnost a kariéra se pro ně stává stejně důležitou jako pro muže.⁴¹

Velmi zajímavou analýzu dnešní rodiny poskytuje O. Matoušek ve své knize *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Matoušek uvádí tyto základní skutečnosti, charakterizující dnešní společné soužití muže a ženy: tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpозdějši, tendence zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku, zvyšování rozvodovosti, pokles ochoty lidí vstupovat po rozvodu do dalšího svazku a

⁴¹ Srov. MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. s. 21.

mít děti, tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec, prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.⁴²

Matoušek také zmiňuje některé specifické problémy, které se týkají rodin v postkomunistických státech, tedy i rodin v naší zemi. Život v totalitní společnosti vyžadoval od občanů zdánlivě přijatelné kompromisy, které však morálku rodiny nenapravitelně poškozovaly. Režim, který se pokrytecky stavěl k rodině přátelsky, ji ve skutečnosti korumpoval přímo v jejím srdci. Něco jiného se žilo a říkalo doma a něco jiného se žilo a říkalo ve společnosti. To vše zanechalo ve společnosti trvalé a tragické následky.

Po roce 1989 se u nás začaly projevovat dobré i špatné trendy ze svobodné demokratické společnosti, na které však nebyl nikdo připraven. Demoralizované prostředí pak přispělo k tomu, že se obyvatelé chopili spíše toho horšího, protože to obvykle bývá jednodušší a příjemnější. V této souvislosti je zajímavá Fukuyamova úvaha o vztahu rodiny, důvěry a demokracie v postkomunistických zemích, kterou zmiňuje ve své stati *Rodina, důvěra a demokratická společnost* M. Sedláčková. „Přestože tyto země téměř přes noc přijaly západní modely tržního hospodářství, je jasné, že jejich identita se tímto změnila jen povrchně.“⁴³ Lidé se v období komunismu odnaučili samostatnosti a odpovědnosti, tedy těm hodnotám, jejichž základy se budují právě v rodině. Státní politika vůči rodině vedla fakticky k vyvlastnění rodiny a rozbití jejích starých rodinných sítí se záměrem využít ji pak pro své vlastní cíle. Rodina reagovala na tyto tendence paradoxně tím, že si vytvořila vlastní systém využívání státních sítí pro svůj prospěch. Ivo Možný poznamenává, že vznikla filozofie familiarismu, „která ve své krajní poloze stavěla loajalitu k rodině do ostré kontrapozice vůči loajalitě k vyšším celkům.“⁴⁴ Toto však poškozovalo charakter lidí zásadním způsobem. Sociální kapitál, který byl v období totality rozbit, není možno rychle a jednoduše zase vybudovat. Dodnes jsou postkomunistické země řazeny v mezinárodních průzkumech jednoznačně mezi země s velmi nízkou hladinou vzájemné důvěry. Nedůvěra ve společnosti má zcela jistě alespoň nepřímý vliv i na rozhodování mužů a žen pro vstup do instituce manželství. Přetrvává také stále nedůvěra ve stát a jeho působení vůči rodině a občanům obecně. Rodina nemůže

⁴² Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 35.

⁴³ SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Rodina, důvěra a demokratická společnost. In HAMPLOVÁ, Hana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.) *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 34.

⁴⁴ MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...*2. vydání. Praha: SLON, 1999, s. 48.

v takových podmínkách dobře fungovat. Pro vznik prosperující občanské společnosti je potřeba vytvořit odpovídající prostředí. Specifické podmínky v naší republice však jen v některých aspektech prohlubují obecný proces změn, který postihuje celou západní společnost.

Církev samozřejmě také zkoumá příčiny nepříznivé situace, ve které se dnešní manželství a rodina nachází, a v podstatě souhlasí s tím, co uvádějí výzkumy společenských věd. Její pohled však míří hlouběji, ke kořenům těchto problémů.

Papež Jan Pavel II. ve své adhortaci *Familiaris consortio* charakterizuje dějinnou situaci, v níž se nachází současná rodina, jako střet dvou pojetí svobody. „Na jedné straně je si člověk stále více vědom osobní svobody, věnuje větší pozornost kvalitě mezilidských vztahů v manželství, povznesení důstojnosti ženy, odpovědnému rodičovství a výchově dětí.“⁴⁵ Na druhé straně však špatné chápání svobody jako libovůle vede k chybnému chápání vzájemné nezávislosti manželů a „utvrzuje člověka v tíhnutí za vlastním sobeckým dobrem, nezřídka proti bližnímu.“⁴⁶ Takové pojetí svobody nedává manželskému soužití žádnou šanci.

3.2.2. Manželství na zkoušku a nesezdaná soužití

Zároveň s tím, jak lidé odmítají vstupovat do manželství, se objevuje nový fenomén „manželství na zkoušku“ „Jde vlastně o jakousi přípravu na možné manželství. Kolik vlastně je takových dvojic, se dá zjistit obtížně. V každém případě se jedná o trend a jejich počet zřejmě roste. Co můžeme zjistit bezpečně, je rostoucí tolerance vůči nim.“⁴⁷ Nejde přitom o žádnou definitivní životní volbu. Lidé žijící v manželství na zkoušku nebo v nesezdaném soužití také nutně nemusí manželství odmítat, protože tyto dvojice většinou plánují, že jednou do manželství vstoupí.

Katrňák ve své stati o rodině výstižně popisuje současný přístup mladých lidí k instituci manželství: „Ti, kteří dnes uzavřou manželství, mají obvykle jasné představy o světě, pohybují se na trhu práce, mají vlastní příjem a pevně zakotvenou identitu. Manželský svazek chápou jako zdroj radosti, jako to, co jejich vlastní svět obohatí.

⁴⁵ FC 6

⁴⁶ FC 6

⁴⁷ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. s. 118.

Neočekávají, že kvůli manželství budou nuceni své já, své názory a představy měnit.⁴⁸ Zůstat v nesezdaném soužití považují za možnost, jak si svá očekávání ověřit.

„Provedené analýzy ukazují, že mladí lidé u nás neodmítají sňatek, že uzavření sňatku je důležitou součástí jejich životních plánů, ale že značná část počítá s tím, že před uzavřením sňatku budou žít se svým partnerem ve „sňatku na zkoušku“, to je v nesezdaném soužití.“⁴⁹ Je však jasně patrné, že bez omezení individuální autonomie nelze žít ve stabilním páru, protože právě ochota k sebeomezení je základní předpoklad dlouhodobého soužití. Proto manželství na zkoušku končí častěji rozchodem než svatbou. V mnoha případech se také časem oslabí touha soužití legalizovat a partneři spolu dlouhodobě zůstávají v nesezdaném soužití.

Jandourek charakterizuje nesezdané soužití „jako soužití muže a ženy mimo manželství. Společensky bývá takové soužití regulováno buď málo, nebo taky vůbec.“⁵⁰ Na rozdíl od manželství není tato forma soužití právně nijak zakotvena, mezi nesezdanými partnery nevzniká ze zákona vyživovací povinnost, nemohou si adoptovat děti, nevzniká mezi nimi majetkové společenství a v případě úmrtí jednoho z nich mohou dědit ze zákona pouze z titulu osoby spolužijící. Z tohoto pohledu se jeví nesezdané soužití jako velmi nevýhodné, avšak pokud se týká sociálního zabezpečení, může být v některých případech situace zcela opačná.

Lidé se proto často rozhodují zůstat v nesezdaném soužití, protože je to pro ně ekonomicky výhodnější. Francová a Dvořáková sice uvádějí „že neexistuje žádná sociální dávka, která by takový pár zvýhodňovala. Existují ovšem případy, kdy lidé sociální dávky zneužívají.“⁵¹ Jak souvisí státní podpora vyplácení sociálních dávek s rozhodnutím rodičů dítěte vstoupit do manželství nebo zůstat nesezdanými, popsala ve své stati Soukupová. „Zjistili jsme, že za většiny modelových podmínek se matkám vyplácí žít v nesezdaném soužití spíše než vstupovat do manželství. Dokonce například pokud oba partneři nepracují, mohou finanční výhody z nesezdaného soužití převážit i sňatek s vydělávajícím mužem.“⁵² Není tedy jednoznačné tvrzení, že instituci

⁴⁸ KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 14.

⁴⁹ RABUŠIC, Ladislav. Bude česká plodnost i v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě? In KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný*. Praha: UK v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, SPRINT, 2006, s. 79.

⁵⁰ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. s. 118.

⁵¹ FRANCOVÁ, Marie., DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2010. s. 119.

⁵² SOUKUPOVÁ, Eva. Jak je výhodné mít manžela. In HAMPLOVÁ, Dana. *Mimomanželská plodnost v české republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 80.

manželství odmítají lidé jen proto, že s tímto způsobem soužití nesouhlasí. Někdy prostě volí to, co je pro ně momentálně ekonomicky výhodnější.

Další důvod, proč lidé odmítají vstupovat do manželství, jsou zřejmě jejich špatné zkušenosti s manželským soužitím rodičů. Například tendence zůstat s partnerem v nesezdaném soužití se prokázala u žen, jejichž rodiče se rozvedli do jejich dvaceti let věku.

I když připustíme, že lidé při rozhodování, zda vstoupit do manželství nebo ne, berou v úvahu i ekonomickou stránku věci, musíme nakonec konstatovat, že mnohdy nejde jen o odložení sňatku, ale přímo o jeho odmítání.

Sullerotová v této souvislosti poznamenává, „stále ještě optimistický liberální slovník se mění: od ‚manželství na zkoušku‘ se přechází k ‚mladickému spolužití‘ a pak, když je nutné konstatovat, že věk osob odmítajících manželství je velmi rozmanitý, prostě a jednoduše k ‚soužití‘. Nikde, v žádné zemi nikdo nenazýval volně spolu žijící dvojice pravým jménem: milenci.“⁵³

3.2.3. Proměna současné rodiny

S proměnou instituce manželství a s rozšiřujícím se fenoménem volného soužití přímo souvisí proměna rodinného života od jedné normy k jejich pluralitě, od jedné formy k jejich variabilitě. Abychom mohli uvažovat o různých podobách současných rodin, musíme nejprve popsat její základní podobu.

„Rodina je forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny (např. společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků).“⁵⁴

Funkce rodiny spočívá v reprodukci lidského rodu a výchově potomstva. Je důležitým prostředím socializace, intimity a sociální podpory pro své členy. Nukleární nebo také manželská rodina je tvořena rodiči a dětmi, méně častá je dnes široká rodina, která zahrnuje i prarodiče nebo další příbuzné.

Masáková⁵⁵ uvádí čtyři podoby současné rodiny a charakterizuje jejich fungování z hlediska potřeb dětí, které v nich vyrůstají. Paní doktorka v této

⁵³ SULLEROTOVÁ, Evelyne. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998, s. 46.

⁵⁴ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. s. 206.

⁵⁵ Srov. MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. s. 25–27.

charakteristice zúročila zkušenosti ze své dlouholeté praxe, ve které se věnuje problémům dětí z rozpadlých rodin.

Rodina úplná včetně úředního stvrzení. Taková rodina má předpoklady naplnit potřeby dětí, zejména potřebu bezpečného citového vztahu (včetně identifikačního procesu). Samozřejmě, že ani v těchto rodinách není vyloučena patologie rodinných vztahů, ta však není vyloučena v žádném typu partnerského soužití.

Rodina partnerská (partneři, rodiče dětí nepotřebují formální stvrzení ke svému soužití), může existovat v různých formách, kdy partneři spolu bydlí stále nebo jen občas, případně má jeden z nějakých důvodů trvalé bydliště jinde a partnera jen navštěvuje. Liberální přístup v partnerských vztazích se většinou praktikuje i ve výchově dětí. Někdy může tento způsob výchovy vyžadovat od dítěte rozhodnutí, která neodpovídají jeho osobní zralosti. Dítě pak může pociťovat značnou vnitřní nejistotu nebo má naopak pocit neomezených možností ve svém rozhodování. V každém případě je jeho sociální vývoj složitý.

Další stále častější podobou současné rodiny je *rodina neúplná*, která je redukována rozvodem, smrtí otce nebo matky, případně obou rodičů, nebo je tvořena svobodnou matkou s dítětem. Masáková poznamenává, že dítě z neúplné rodiny nemusí strádat nebo být nějak poznamenáno. Záleží ovšem na důvodech, proč se rodina rozpadla. Jednalo-li se například o domácí násilí nebo alkoholismus, může být soužití s jedním rodičem naopak pro dítě prospěšnější.

Rozvedení rodiče si obvykle přivádějí nového partnera a tak vzniká *rodina doplněná*. „Nový“ rodič s sebou většinou přivádí trvale nebo alespoň občas své děti z předchozího vztahu. Situace se může ještě zkomplikovat narozením dítěte partnerům v tomto novém svazku v doplněné rodině. Aby se tento propletenec vztahů neprojevoval negativně na nikom ze zúčastněných, je potřeba v této rodině nastavit co nejpříjemnější řád, který bude všem ku prospěchu a který ovšem budou všichni dodržovat. U dětí v tomto prostředí mohou být častější pocity žárlivosti, mohou citově strádat. Dobrému vývoji dítěte také škodí vzájemné poměrování míry pozornosti obou rodičů. Jak se podaří zvládnout všechny nepříjemnosti tohoto soužití, závisí především na zralosti a dobré vůli dospělých partnerů. Z uvedených forem soužití je tato nejkomplicovanější, protože se často musí dlouho potýkat s nevyřešenými problémy původního vztahu, mívá skryté motivy osobní nevraživosti apod.

Celou stat' končí Masáková zajímavým postřehem o roli médií, pro která se rodina stává v současné době zajímavým tématem. Rodina se však v médiích objevuje

ve dvou extrémních pozicích, buď jako rodina plně zabezpečená, především jsou to rodiny známých celebrit, nebo na druhé straně jako rodina rozvrácená vnitřními dramaty. To podává zkreslený obraz skutečnosti a navozuje pocit, že takové fungování rodiny je ve společnosti běžné. Ve skutečnosti tomu ale tak není, protože přes všechny neblahé jevy „většina rodičů žije a vychovává své děti s cílem poskytnout jim všechny dostupné možnosti k jejich vývoji, sytí své děti láskou, dokáže jim nastavit potřebné hranice. A to jsou základní potřeby, které se nemění přes všechny společenské i sociální zvraty.“⁵⁶

Zajímavý pohled na problematiku rodinného života v současné české společnosti poskytuje Katrňák.⁵⁷ Kromě závěrů současných sociologických studií vychází také ze statistických dat získaných při Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001. V úvodu uvádí pět rovin, na kterých se odehrává proměna současné rodiny.

První rovinou, na které se proměna rodiny odehrává, je *organizace rodinného života* tedy uplatňování alternativních forem rodinného života v současné společnosti. Od roku 1980 přibývá lidí, kteří žijí v neúplné rodině nebo osaměle. Je však nutno si uvědomit, že mezi těmito lidmi je nemalý počet důchodců, kteří ovdověli, a také mladých lidí, kteří se rozhodli žít jako jednotlivci, tzv. singles. Zajímavé je, že paralelně s nárůstem neúplných rodin přibývá i rodin smíšených, tedy rodin, kde žijí i další příbuzní. Tento trend má zřejmě ekonomické pozadí, protože je patrný hlavně u lidí s dělnickou profesí, kde sociální podmínky vyžadují finanční výpomoc do rodinných příjmů. Nicméně ve středních vrstvách společnosti bude lidí žijících v neúplných rodinách přibývat, protože prosazování hodnot individuální autonomie uvnitř manželství povede k nespokojenosti. Manželé mají pocit, že jsou omezováni v rozvoji své osobnosti, spoutáni při hledání vlastního uspokojení. Odcházejí i za cenu rozvodu a rozpadu rodiny. Argument pro tuto tezi pochází z výpovědí manželů v rozvodových řízeních, kde stále častěji uvádějí jako důvod rozvodu rozdílnost povah, definují partnera jako neschopného vyjít vstříc požadavkům toho druhého. „Lidé čím dál tím více hodnotí manželství podle toho, nakolik jsou v něm sami se sebou spokojeni.“⁵⁸

Další rovina, na níž se normativní změna rodiny odehrává, je *diferenciace rodinných hodnot*. Mění se kulturní hodnoty, s nimiž jsou jednotlivé rodiny ztotožněny. Rodí se stále méně dětí a populace stárne. Například mnoho mladých žen již nesdílí

⁵⁶ MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. s. 30.

⁵⁷ Srov. KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s.13–23.

⁵⁸ KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. s. 15.

názor, že k naplnění svého života nutně musí mít dítě. Postoj k přijímání dítěte je ovšem jen jednou hodnotou, která zaznamenala změny.

Třetí rovinou je rovina *sociálních tříd*. „Po pádu socialismu dochází k příjmové diferenciaci a obnově sociálních tříd, jejichž základem je příjmový kapitál.“⁵⁹ Lze očekávat, že v každé příjmové kategorii se bude objevovat jiný typ rodinného života, jak již o tom byla zmínka. Katrňák se domnívá, že výše příjmu bude ovlivňovat stabilitu rodinného soužití, charakter rodinných rituálů, míru násilí v rodině, socializaci dětí, způsob jejich výchovy a stupeň dosaženého vzdělání, typ a frekvenci manželských sexuálních praktik atd. V rodinách s vyšším ekonomickým kapitálem je kladen větší důraz na rovnost mezi partnery a i když se toto očekávání v praxi nedaří naplňovat, „je to právě víra v tento ideál, co odlišuje rodiny vyšších tříd od rodin tříd dělnických a nižších.“⁶⁰

Další rovina, na níž dochází k diferenciaci, je rovina *životních drah*. V současné době má stále více lidí zkušenost s rozvodem ať již z pozice manžela nebo jinak zúčastněného člena rodiny (dítěte, prarodiče apod.). Téměř 70 % mladých lidí chce před uzavřením manželství žít s partnerem v soužití na zkoušku, mnoho jich také souhlasí s trvalým vztahem v nesezdaném soužití. Z mnoha důvodů lze také očekávat nárůst neplodných manželství, což budou chtít manželé řešit osvojením, adopcí nebo pěstounskou péčí. Všechny tyto okolnosti činí životní dráhy lidí velmi variabilní a rozmanité.

Poslední rovinou, kde dochází k diferenciaci, je rovina *věkových skupin*. Dnešní mladé rodiny mají zcela odlišné ekonomické podmínky než rodiny jejich rodičů. Proto volí odlišné strategie hmotného zabezpečení, odlišné uspořádání rodinných strategií, mění se celková struktura rodin.

V závěrečném shrnutí o rodině v novodobé české společnosti potvrzuje Katrňák závěry jiných sociologů, kteří také konstatují, že přes všechny uvedené skutečnosti hodnota manželství a rodiny ve společnosti neklesá. Ba právě naopak. Stává se pro mladé lidi natolik důležitou institucí, že odmítají manželství uzavřít nebo v něm setrvat, když nesplňuje jejich představy. Česká rodina se nehroučí, končí Katrňák, nabývá pouze nových, rozmanitějších podob.

Zajímavé zamyšlení nad tím, jak se současná nestabilita rodin promítá do společenského ovzduší současné společnosti, poskytla Sedláčková. Hovoří především

⁵⁹ KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. s. 22.

⁶⁰ KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. s. 30.

o problémech dětí vyrůstajících v tomto prostředí a vyslovuje určité pochybnosti, pokud se týká fungování nových podob rodiny. V závěru své úvahy nad rodinou, důvěrou a demokratickou společností poznamenává: „Zdá se, že i současný člověk potřebuje pro vybudování pocitu vnitřního bezpečí a upevnění identity nejprve pevné zázemí, z kterého pak může vyrůstat důvěra k druhým lidem a k okolnímu světu. Dokáží-li současné rodinné vztahy takového prostředí vytvořit, zůstává otevřenou otázkou.“⁶¹

V souvislosti s tímto problémem Singly ve své Sociologii rodiny konstatuje: „Bilance prací v oblasti sociologie rodiny ukazuje na následující paradox. Sociologové totiž tím, že slovu rodina vnutili plurál a dalším formám soukromého života (hlavně zavedením termínu „neúplná rodina“) dali určitý legitimní status, přispěli zároveň k diskreditaci všech, kteří se výrazně i nadále hlásí k tradičním hodnotám.“⁶²

3.2.4. Církevní dokumenty

Z dokumentů Katolické církve věnujících se tomuto problému je potřeba jmenovat především apoštolskou adhortaci papeže Jana Pavla II. z roku 1981 *Familiaris consortio*. V kapitole zabývající se pastorační rodin ve svízelných situacích se zmiňuje i o rodičích, kteří se ocitají v nábožensky nebo i občansko-právně neregulární situaci. Jednou z těchto situací je „manželství na zkoušku“. Papež upozorňuje, že „je nemožné provádět pokusy tam, kde jde o lidské osoby, jejichž důstojnost vyžaduje, aby byly vždy a výlučně cílem láskyplného sebedarování bez jakéhokoli časového nebo jiného omezování.“⁶³ Takové soužití odporuje křesťanskému pojetí vztahu mezi mužem a ženou, který má napodobovat vztah Krista a jeho církve také trvalou věrností v nerozlučném manželství.

Dalším dokumentem, který se tímto problémem zabývá, je vyjádření Papežské rady pro rodinu *Rodina, manželství a fakticky existující soužití*. „Výraz fakticky existující soužití zahrnuje pod společný název celou řadu různých druhů a také vzájemně se odlišujících lidských skutečností, které mají jako společného jmenovatele to, že se jedná o soužití pohlavního typu bez manželství.“⁶⁴ Církev se tímto dokumentem obrací především na státníky a politiky, poukazuje na negativní

⁶¹ SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Rodina, důvěra a demokratická společnost. s. 36.

⁶² SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. s. 97.

⁶³ FC 82

⁶⁴ PAPEŽSKÁ RADA PRO RODINU, *Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“*. Praha: ČBK, 2001, 2 (dále FES)

společenský dopad a nepořádky, které nestabilní forma soužití do společnosti přináší. Vyjadřuje jednoznačnou podporu instituci manželství a rodině.

Uvedme několik postřehů uvedených v *Teologických textech* v souvislosti s vydáním tohoto dokumentu. Tím, že přibývá nesezdaných soužití a dětí, které se v tomto prostředí rodí, stává se k nim společnost tolerantnější a stát je nucen jejich situaci řešit sociálně i právně. Nemanželské soužití se tak v mnoha aspektech dostává na roveň manželství a tím se zakládá jakási pluralita rodinných forem. Zeman však ve své úvaze nad tímto společenským jevem vidí ještě jiný útok proti rodině, „který je nebezpečnější a společenskou toleranci faktického soužití zneužívá k deklaraci jeho rovnosti s manželstvím. Cílem tohoto trendu není ani tak právně ošetřit faktické soužití, ale zpochybnit manželství.“⁶⁵ Zrovnoprávnění faktického soužití s manželstvím znamená přiznat právo něčemu, co manželstvím není a být nemůže.

Skoblík v této souvislosti uvádí. „Církev si dovoluje tyto věci vyslovit, protože vnímá, že u všech forem fakticky existujícího soužití vážne dvojí deficit. V heterosexuálně i gay-les orientovaném soužití deficit právní, nedostatkem závazku, kterým smluvní strany nedisponují. V gay-les orientaci navíc deficit biologický, protože i když se lidská sexualita nevyčerpává v reprodukční motivaci, neměla by být úplně vyloučena.“⁶⁶

Dokument vyzívá k dialogu a spolupráci s většinovou společností. Taková spolupráce je však možná jen za předpokladu, že jako křesťané budeme schopni připustit i formu rodiny, která plně neodpovídá tradičnímu modelu, ale ještě respektuje základní křesťanské principy.

3.2.5. Doporučení pro pastorači

V pastoračním přístupu k lidem v těchto situacích je potřeba veliké moudrosti, trpělivosti a tolerance. Mnohé bylo řečeno na konci předchozí kapitoly. Je potřeba brát v úvahu, že pokud tito lidé hledají radu a pomoc u církevní instituce, mají k ní jistou důvěru. Mnohdy si nejsou vůbec vědomi, že dělají něco nesprávného. Především mladí lidé berou dnes předmanželské soužití jako součást procesu seznámení.

Ze sociologických výzkumů v této oblasti vyplývá, že při odmítání vstupu do manželství hraje významnou úlohu také ekonomická stránka věci. Pokud se partneři nacházejí v obtížné finanční situaci, bude zřejmě velmi těžké poukazovat i na jiné

⁶⁵ ZEMAN, Josef. Rodina a náš vstup do EU. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 185.

⁶⁶ SKOBLÍK, Jiří. Partnerské soužití katolickými očima. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 199.

hodnoty společného soužití muže a ženy, je to však jedna z možností, jak poobrátit jejich uvažování o těchto věcech.

3.3. Trvalost svazku

V této kapitole bude pojednáno o příčinách a důsledcích rozvodové praxe v dnešní společnosti. V sociologii je to velmi frekventované téma. Odpovědi na otázky kladené v této souvislosti jsou jistě využitelné i v pastorační práci. Dotýká se rozvod rodičů jejich dětí jen bezprostředně nebo hraje nějakou roli i v jejich dospělém životě? Jak řeší vzniklou situaci dospělí jedinci v různém období svého života? Dopadá rozvodové trauma stejně na všechny zúčastněné?

Manželství v době, kdy společnost masově vyznávala křesťanské náboženství, bylo považováno za trvalou instituci.

Podíváme-li se na současnou rozvodovou praxi, zjistíme, že se právní modely řešení rozvodů liší stát od státu, od velmi přísných až po velmi benevolentní. Rozdíly zjistíme, i pokud se týká církví a náboženských společností. Římskokatolická církev považuje manželství za svátost doživotně zavazující a nezrušitelnou. Některé protestantské církve nebo náboženské společnosti jsou k rozvodům tolerantnější. Ale ať již je konkrétní situace v jednotlivých státech jakkoli odlišná, celkový trend zvyšujícího se počtu rozvodů je patrný všude. I mezi křesťany se objevuje stále více lidí rozvedených. V situaci, kdy instituce manželství ztratila téměř všechny společenské opory a na rozvod a jiné neblahé jevy v této oblasti je pohlíženo víc než tolerantně, se není čemu divit.

3.3.1. Příčiny vedoucí k rozpadu manželství

Jandourek začíná stat' o rozvodu opatrně optimistickým tvrzením. „Manželství není mrtvé a ještě dlouho nebude. Co je nepopiratelné, je jeho rostoucí nestabilita. Třetina až polovina manželství se do několika let po jejich uzavření rozpadá. Příčiny: kromě toho, že ‚se to může‘, což je spíše důsledkem změny hodnot v celé společnosti, tu existuje i řada pravděpodobných příčin na straně partnerů samých.“⁶⁷

⁶⁷ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. s. 119.

Zásadní příčinou je jistě změna hodnot ve společnosti. Člověk, který si zvykl, že zůstává všude jenom tak dlouho, jak mu to vyhovuje, nebude věrný rodině, která podle jeho mínění omezuje jeho osobní individualistické zájmy.

Často se jako příčina uvádí to, že partneři sami pocházejí z rozvedených rodin. Mezigenerační přenos rozvodového chování je předmětem obsáhlých sociologických výzkumů, ale výsledky těchto výzkumů se od sebe diametrálně liší.

Jedna z teoretických koncepcí, kterou rozvinula klinická psycholožka Judith Wallerstein, dochází k závěru, že rozvod rodičů podstatně ovlivňuje celou životní dráhu jedince. „Po rozvodu je všechno jiné – dětství, dospívání i dospělý život. Rozvod představuje pro dítě kumulativní zkušenost a hlavní vliv se neobjevuje během dětství nebo dospívání. Zintenzivňuje se především v dospělosti spolu s tím, jak se jednou z hlavních otázek stávají vážné partnerské známosti.“⁶⁸ Wallerstein zkoumala dlouhodobě více než 6 000 dětí a jejich rodičů.

Ke zcela odlišným závěrům dospěla psycholožka Judith Rich Harris, která vycházela z teorie behaviorismu a vývojové psychologie⁶⁹. Podle jejích výzkumů je hlavním faktorem, který ovlivňuje rozvodové chování dětí v dospělosti, dědičnost a vliv vrstevnické skupiny. Chování a jednání rodičů ovlivňuje budoucí uspořádání života jejich dětí jen velmi málo.

Mnoho sociologů zabývajících se studiem sociální dědičnosti rozvodového chování dokládá,⁷⁰ že rozvod rodičů má významný vliv na rozpad manželství jejich potomků. Nicméně nebylo plně objasněno, jedná-li se o vliv přímý nebo pouze nepřímý. Podle Levingerova modelu manželské nestability potomků⁷¹ lze předpokládat, že rozvod rodičů má pro potomky tři typy důsledků:

1. Ovlivňuje proměnné životní dráhy a socioekonomické proměnné. To znamená, že děti z rozvedených rodin uzavírají sňatky v nižším věku. Důvodů je více. Buď citově strádají, nebo tak řeší neshody s nevlastním rodičem. Pokud žijí jen s matkou, chtějí uniknout z ekonomicky slabé domácnosti. Nízký sňatkový věk je také sám o sobě častou příčinou rozpadu manželství. Mnoho dětí zůstává po rozvodu rodičů

⁶⁸ ŠŤASTNÁ, Anna. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 178.

⁶⁹ Přístup je silně ovlivněn aplikací genetiky ve vývojové psychologii, neboť právě zde se vyvozují vlivy dědičnosti na osobnost a chování převážně ze studia dvojice geneticky příbuzných jedinců. Nejčastěji se porovnávají páry jednovaječných dvojčat, jejichž genetická výbava je totožná, s páry dvouvaječných dvojčat, které mají stejně jako vlastní sourozenci v průměru 50 % shodných genů. ŠŤASTNÁ, Anna. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. s. 179.

⁷⁰ Jsou to např. Bumpass, Sweet, Kiernan, Mc Lanahan.

⁷¹ Srov. ŠŤASTNÁ, Anna. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. s. 180–184.

jen s matkou, která mu nemůže poskytnout prostředky nutné k získání vyššího vzdělání. V důsledku toho se dostávají do kategorie lidí s nižším socioekonomickým statusem, kde je rozvodovost vyšší než u lidí s vyšším vzděláním. Zároveň rozvedená matka, která je nucena více se věnovat zaměstnání, zastává většinou vůči rodinnému životu značně liberální postoj a dává své dceři netradiční model chování, který pak v jejím manželském životě může činit obtíže.

2. Ovlivňuje postoje k rozvodu. Děti z rozvedených manželství mají v dospělosti vůči rozvodu méně negativní postoje a nahlízejí na rozvod jako na možný způsob řešení manželských problémů. Nevěří na dlouhé trvání manželství. Bylo potvrzeno, že lidé, kteří zastávají k rozvodu vstřícnější postoje, končí své vlastní manželství rozvodem častěji než lidé, kteří rozvod neschvalují.

3. Způsobuje problémy v interpersonálním chování. Děti z rozvedených rodin nemají zkušenost s modelem úspěšného partnerského chování. Vliv narušeného rodinného prostředí často vede k rozvoji takových osobnostních rysů dítěte, jako je nedůvěra, žárlivost, neschopnost svěřovat se partnerovi. Nemají možnost naučit se efektní komunikaci a umění kompromisu. Takové chování značně zvyšuje riziko rozpadu vlastního manželství.

Další důsledky plynoucí z rozvodu rodičů, které mají na děti vliv je například *absence modelu manželských rolí*. To, že dítě nemá možnost pozorovat každodenní vykonávání manželské role, se nejčastěji uvádí jako vysvětlení vlivu rozvodu rodičů na rozvod potomků. S tím souvisí druhý faktor *nevhodného modelu manželských rolí*, které děti přijmou jako vzorec chování ve vlastním manželství. Není pravděpodobné, že by se děti mohly pozorováním rozpadu manželství svých rodičů naučit, jak vybudovat dobré manželství vlastní.

Dále je možno uvést teorii neadekvátní sociální kontroly, která vychází z toho, že rozvedení rodiče většinou málo kontrolují, s kým se jeho dítě stýká, nemají vliv na výběr partnera ani na mladá manželství. To opět přispívá jako nepřímá příčina k častému rozvodu jejich potomků.

Schmidová, která popsala své zkušenosti, získané dlouhodobou prací s manžely z rozvedených rodin a jejich dětmi, uvádí, „že rozpad manželství, kde jsou děti, je spojen se strádáním či ztrátou a nic na tom nemění fakt, že rozvod bývá provázen

pocity úlevy a nabízí partnerům šanci osvobodit se od strastiplného soužití. Rozvod proto není akt, který naším životem jen tak bezbolestně projde.⁷²

Mnoho rodičů se také domnívá, že pokud žijí jen jako partneři v nesezdaném soužití, bude jejich případný rozchod pro všechny členy jednodušší. Ale opak je pravdou. Z hlediska důsledků je potřeba stavět rozvod i rozchod na stejnou rovinu.

K běžnému prožívání manželství patří skutečnost, že téměř každého přepadne někdy myšlenka na rozvod. Naštěstí od úmyslu k realizaci bývá většinou dlouhá cesta. Schmitová ale upozorňuje, že takové hrozby rozvodem mohou být skrytým voláním o pomoc, signálem začínající krize v manželských vztazích. Pokud partner toto jednání nepochopí a přijme výzvu konfrontačně, většinou se roztočí rozvodová spirála, což však zpočátku nebylo vůbec úmyslem a důsledků záhy všichni litují.

Dnes takto ukvapeně řeší první manželské neshody stále více lidí. Přestože je nejčastější příčinou žádosti o rozvod nevěra partnera a na druhém místě alkoholismus muže nebo nezáměr o rodinu ze strany ženy, stále častěji se vyskytuje jako důvod žádosti o rozvod obecná příčina (rozdílnost povah a zájmů). Příčiny, které byly dříve považovány za malicherné, se dnes stávají pro manželství nepřekonatelnou překážkou. Někdy bývají důvody rozvodu již jakoby zakomponovány v charakteru vztahu při jeho vzniku. Partneři často připouštějí, že měli vážné pochybnosti o správnosti své volby již před svatbou. Může to být příliš časný věk snoubenců nebo jiné okolnosti, které je donutily k ukvapenému rozhodnutí.

Před rozvodem většinou již delší čas vážne komunikace, dochází k hádkám, které končí sérií odcházení a usmiřování. Následně pak celá situace může vyústit do fáze rozvodových fantazií. Odtud pak již bývá přímá cesta k realizaci těchto fantazií, ačkoli někdy může tato fáze trvat poměrně dlouhou dobu. Schmitová velmi doporučuje navštívit včas manželskou poradnu. Poradenství je určeno jednotlivcům, partnerským párům, snoubencům i manželům, kteří se nacházejí v náročném životním období. Pomoc nezaujatého odborníka může mnohdy předejít rozvodové tragédii.

Rozvod je složitý etický, právní a psychologický proces. Právně dojde k vnějšímu ukončení vztahu, rozdělení majetku, stanovení péče o dítě. Právní rozchod je velmi důležitý, protože udělá jasno ve vnějších věcech. Bez něj nemůže proběhnout druhá fáze rozvodu, která je stejně důležitá, a to je vnitřní ukončení rozvodu. V této fázi se vyrovnává s důsledky rozvodu každý člověk sám individuálně. Proces vnitřního

⁷² SCHMIDOVÁ, Kateřina. Rozvody, rozchody rodičů a děti. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 36.

vyrovnání má své zákonitosti a může trvat velmi dlouhou dobu. „Vnitřně neuzavřený rozvod s partnerem může totiž člověk prožívat po celý svůj život a velmi tím ovlivňovat své další vztahy.“⁷³

Důvodů, kdy soužití s velkou pravděpodobností skončí rozvodem je mnoho. Narušené dětství jednoho z partnerů, příliš časný sňatek, jeden z partnerů dlouhodobě odsouvá narození dítěte nebo ho vůbec odmítá, dlouhé předmanželské soužití, předpoklad, že je jen na zkoušku.

3.3.2. Církevní dokumenty

Katechismus katolické církve k této otázce říká: „Manželství mezi pokřtěnými uznané a dokonané, nemůže být rozloučeno žádnou lidskou mocí a ze žádného důvodu s výjimkou smrti.“⁷⁴ Nicméně má církev ohledy na manžele, kteří se ocitají v těžké životní situaci. „Nastávají však situace, kdy se společné soužití manželů stává z nejrůznějších příčin prakticky nemožným. V takových případech církev připouští tělesné oddělení manželů a ukončení společného bydlení. Manželé nepřestávají být před Bohem manželem a manželkou, nemají volnost uzavřít nový sňatek.“⁷⁵

V článku 2383 se uvádí, že pokud je občanský rozvod jediným možným způsobem, jak zajistit určitá oprávněná práva, „je možno se s tím smířit a není to pak nějaká mravní vina.“⁷⁶

Z dalších církevních dokumentů, které se vyjadřují k tomuto problému, je potřeba jmenovat adhortaci Jana Pavla II. *Familiaris consortio*, kde je řečeno: „Přirozeně, rozluka musí být pokládána za nejkrajnější prostředek, když se každý jiný pokus o nápravu ukázal bezvýsledným.“⁷⁷ Duchovní správci jsou vybízeni, aby dobře rozlišovali různé situace, které vedly k rozluce, a přistupovali k řešení těchto problémů s velikou obezřetností a rozvedeným všemožně pomáhali se starostlivou láskou.

V pastorační praxi nastávají veliké těžkosti především v případě, kdy rozvedení lidé (pokřtění a katolicky právoplatně oddaní), chtějí uzavřít nebo uzavřeli další civilní sňatek. U katolických křesťanů se jedná především o odepření účasti na eucharistii. Každý takový případ vyžaduje individuální přístup a specifické řešení dané situace konkrétního člověka.

⁷³ SCHMITOVÁ, Rozvody, rozchody rodičů a dětí. s. 53.

⁷⁴ KKC 2382

⁷⁵ KKC 1649

⁷⁶ KKC 2383

⁷⁷ FC 83

Je zřejmé, že církve se bude muset problémem rozvedených křesťanů ve svých řadách dále a hlouběji zabývat.

3.3.3. Doporučení pro pastorači

Jak je patrné ze všech sociologických studií, rozvod nebo rozchod muže a ženy způsobuje zúčastněným obtíže vždy a vyžaduje od nich značné úsilí, aby se jejich situace stabilizovala. V pastorační praxi je potřeba toto zdůrazňovat a dokládat na základě vyjádření příslušných odborníků. Lidé totiž sledováním nejrůznějších seriálů a tiskovin, ale i díky mediálně šířeným názorům o právu na „volnou“ lásku, docházejí k přesvědčení, že rozvod je běžnou a samozřejmou věcí, že jaksí patří k dnešnímu způsobu partnerského života. Nevnímají problémy, které rozchod dospělým i dětem přináší, ani následky, které jsou mnohdy trvalé.

Pokud manželé řeší komplikovanou krizi, většinou se neobejdou bez vnější pomoci. V těchto případech je důležité doporučit pomoc odborníka. Praktikující křesťany je vhodné upozornit také na svátost smíření.

Při přípravě snoubenců je důležité zdůraznit hodnotu manželské věrnosti. V tom asi sociologie příliš nepomůže, snad jen svědectvím rozvedených o těžkostech rozvodového řízení a rozborem příčin, které k tak těžké manželské krizi vedly.

3.4. Natalita

Zároveň s prudkými změnami ve fungování a vnímání manželství a rodiny nastaly radikální změny i v přístupu k rodičovství. Také tato oblast života lidí v naší společnosti doznala v posledních letech mnoha proměn. Důvody proč lidé odkládají čas, kdy se stát rodiči, případně volí možnost zůstat zcela bezdětní, zajímají nejen sociology, ale také psychology, politiky i pastorační teology. Muži a ženy neodkládají jen čas, kdy se stát rodičem, ale radikálně se snížil i počet dětí v rodinách. Tento trend zaznamenávají všechny vyspělé státy na světě, mezi které se řadí i naše republika. Problém natality⁷⁸ a s ní související chování mužů a žen zkoumají sociologové z nejrůznějších hledisek. Otázky kladené v dotaznících se zaměřují na to, jak dalece ovlivňuje rozhodnutí mít dítě například ekonomická situace rodičů, jejich kariérní

⁷⁸ Natalita – statistický údaj představující počet narozených jedinců na tisíc lidí v populaci v daném roce. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. s. 168.

zaměření, náboženství, vzdělání, věk nebo společenské zařazení. V této kapitole budou prezentovány závěry některých sociologických prací, které se touto problematikou zabývají. Zároveň budou uvedena vyjádření z dokumentů katolické církve, která se k těmto problémům vztahují.

3.4.1. Historické skutečnosti související s natalitou v ČR

V naší zemi má vývoj zvyšování bezdětnosti některá specifika, která jsou dána historickými skutečnostmi. V době socialismu se rodině paradoxně velmi dařilo, ne snad proto, že by ji komunismus stabilizoval svou ideovou základnou, ale proto, že představovala jedinou možnost smysluplné seberealizace jako protipól vnější nesvobody. Založení rodiny také znamenalo pro mladé lidi možnost osamostatnit se, protože jen manželé měli nárok na získání bytu a novomanželské půjčky. Proto docházelo ke sňatku většinou krátce po dosažení dospělosti a velmi brzy následovalo narození prvního dítěte. Dobrovolná bezdětnost byla téměř neznámým jevem. „Velká většina populace spatřovala v rodičovství a ve šťastném rodinném životě nejdůležitější předpoklady k naplnění života a celkové spokojenosti.“⁷⁹

Toto přesvědčení si zachovávala česká veřejnost ještě nějaký čas po otevření hranic do svobodného světa. Se změnou společenských poměrů se však lidem začaly nabízet i jiné možnosti seberealizace. Rodičovství se najednou stalo překážkou při budování osobní kariéry, při využívání nejrůznějších nabídek, které svobodná společnost přinášela. Změnily se také ekonomické podmínky a lidé, kteří v nich neuměli žít, ztráceli odvalu přivést dítě do této nejistoty. Sociologické výzkumy z počátku 90. let nedávají jasnou odpověď na to, která skutečnost prudký nárůst bezdětnosti ovlivňovala více. Bezdětnost byla také důsledkem radikální transformace rodinného chování, jak o tom bylo pojednáno v předchozích kapitolách. Došlo ke změně hodnotové orientace, která přinesla i novou akceptaci bezdětnosti. „Evropská studie hodnot z roku 1999 například zaznamenala ve srovnání s rokem 1991 výrazné snížení podílu respondentů, kteří se domnívali, že žena musí mít děti, aby se naplnilo její poslání.“⁸⁰ Nikde jsem se bohužel nedozvěděla, zda a jak tato situace poznamenala

⁷⁹ SOBOTKA, Tomáš. Bezdětnost v České republice. In HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 60.

⁸⁰ SOBOTKA, Tomáš. Bezdětnost v České republice. s. 67.

chování věřících lidí. Otázka, zda je respondent věřící, nebyla v těchto výzkumech položena.

V roce 2001 proběhla v České republice nová vlna průzkumu⁸¹, ve které se potvrdil trend z roku 1999, avšak situace se již částečně stabilizovala. Je tedy naděje, že počet bezdětných párů se bude zvyšovat pomaleji. Pokud se týká konkrétních čísel z Československého statistického úřadu, pak v roce 2004 připadalo na jednu ženu 1,03 dítěte, oproti roku 1991, kdy to bylo 2,07 dítěte. To jsou alarmující čísla.

V současné době zaznamenáváme jistý populační boom. Sociologie však upozorňuje, že se jedná o přechodný jev a předpokládá, že v příštím období bude opět v populaci docházet k poklesu porodnosti.

3.4.2. Natalita a antikoncepce

Zásadní význam pro změnu chování lidí v této oblasti měl zcela jistě vynález a rozšíření antikoncepce. Ivo Možný komentuje tento jev následujícím způsobem. „Vynález antikoncepce, jež dává ženě do rukou suverénní rozhodnutí o tom, zda a kolik bude mít dětí, má pro lidstvo epochální význam, srovnatelný snad s ovládnutím ohně anebo vynálezem kola.“⁸² Přestože nemáme vůči probíhajícím změnám ještě dostatečný historický odstup, abychom mohli dohlédnout důsledky, které právě tento aspekt přinesl, tušíme, že je to velká civilizační změna.

V šedesátých letech začala ve společnosti vášnivá diskuze na téma přelidnění planety. Kromě toho se začaly propagovat malthusiánské názory, které s despektem pohlížely na rodiny s více dětmi a tvrdily, že mít hodně dětí vypadá vulgárně. Sullerotová komentuje tuto velkou celospolečenskou diskuzi k „birth control“ následujícím způsobem. „Vášnivé hádky malthusiánů s populacionisty nijak moc nesouvisely s živou diskusí, k níž docházelo v rámci jednotlivých partnerských párů na téma ‚birth control‘, později nazývané regulace porodů nebo plánované rodičovství a pak prostě antikoncepce (všimněme si v těchto postupných změnách terminologie posunu od obecnosti k jednotlivosti, od sociálního problému k problému individuálnímu).“⁸³

⁸¹Srovnávací šetření postojů a názorů na reprodukční chování a opatření populační politiky (Population Policy Acceptance Survey, PPA 2).

⁸²MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*, s. 148.

⁸³SULLEROTOVÁ, Evelyne. *Krise rodiny*. s. 30.

O plánovaném rodičovství se začíná mluvit nejprve v zemích s protestantskou tradicí. Sullerotová z toho usuzuje, že protestantské vnímání manželství⁸⁴ poskytuje podobným tendencím vhodnější prostor. Zde se také nejprve objevují všechna hnutí za rozšíření vědeckých metod antikoncepce. Začínají se také provádět sociologické výzkumy na toto téma, které zjišťují, „že se prakticky nic neví o tom, co se v otázkách plození odehrává u lidí v soukromí.“⁸⁵ Někteří manželé přiznávají nejrůznější způsoby, jak se vyhýbají početí dítěte, někteří odmítají o těchto otázkách vůbec hovořit. Náboženství ovlivňuje jejich praktiky jen málo.⁸⁶

Na začátku sedmdesátých let se stalo používání všech metod antikoncepce masovou záležitostí v celém západním světě bez ohledu na politické, náboženské i ekonomické podmínky. Porodnost klesla na tak nízké hodnoty, že to mnozí demografové považovali v dobách míru za téměř nemožné. V tradičně katolických zemích jako je Španělsko nebo Itálie se dostavil pokles porodnosti s určitým zpožděním, zato v následujících letech rekordním poklesem 1,2 dítěte na ženu ostatní země dalece překonaly.

Ze všech těchto faktů vyplývá, že problémy, které stály u zrodu těchto skutečností, měly daleko hlubší kořeny než jenom ekonomické (v této době byla celá Evropa ve výtečné ekonomické kondici, Itálie prožívala hospodářský zázrak, nezaměstnanost byla velmi malá), politické (pokles porodnosti postihl všechny země bez ohledu na politický systém), náboženské (metody plánování porodnosti se začaly používat nejen v sekularizovaném prostředí, ale pronikly i do křesťanských nebo židovských rodin). Lze se domnívat, že kořeny těchto neblahých procesů byly až někde hluboko v srdci manželského soužití a že zde rostly a zrály již dlouhou dobu.

⁸⁴ Evangelická církev uznává i manželství uzavřené na radnici. Při církevním sňatku přijímají muž a žena Boží požehnání pro společnou cestu. Přijímají se navzájem před Bohem, sňatek se jim stává pramenem síly. U protestantů není manželství svátostí v tom smyslu jako u katolických křesťanů.

⁸⁵ SULLEROTOVÁ, Evelyne. *Krize rodiny*. s. 32.

⁸⁶ SULLEROTOVÁ uvádí závěry výzkumu VALAORAS, M. Contracepcion in Greece. In *Studies in Family Planning*. oct. 1969, kde bylo dotazováno 6500 žen. Z nich jen 10,5 % nepoužívalo žádnou prevenci, ostatní používaly proti početí nejrůznější metody. 34,9 % žen potratilo. s. 33.

3.4.3. Hodnota dítěte dnes

Přestože je naše společnost silně sekularizovaná a počet bezdětných manželství velmi vzrostl, v tom, jak je vnímáno dítě v rodině, a jeho hodnota pro manžele, zůstává česká populace velmi konzervativní. Tomáš Sobotka uvádí ve své studii řadu renomovaných výzkumů, ze kterých jasně vyplývá, že rodičovství je u nás stále pozitivně vnímáno a zůstává představa, „že bezdětní lidé nemohou být skutečně šťastní.“⁸⁷

Také sociologický výzkum Petry Šalamounové ukázal, že i lidé 21. století spatřují ve svých potomcích vysoké životní hodnoty. Potomci přinášejí rodičům pocity štěstí, jistoty, ochrany před moderním světem (vysoké procento lidí souhlasilo s tvrzením, že nejšťastnější místo je doma s dětmi), ale i pocit životního poslání. Jen polovina dotázaných však souhlasila s tvrzením, že jedinec nemůže být šťasten bez dětí. Polovina lidí podpořila také výrok, že mít děti je naše zodpovědnost vůči společnosti. S dětmi jsou tedy nadále spojovány spíše osobní hodnoty. Nejčastěji byl kladně hodnocen výrok „vždy mě těší pocit mít děti nablízku.“⁸⁸ Sedm lidí z deseti chce dítě mít a nespátřuje v nich ani překážku při realizaci svých životních plánů. Většina z nich plánovala dvě děti. Zajímavé byly i důvody, proč nemít (další) dítě. Záleželo na stavu a věku dotazovaných. Mezi mladými a bezdětnými byly častěji uváděny subjektivní důvody spojené s vlastním pohodlím. Tato skupina respondentů upřednostňovala také více ekonomickou stránku.

Masáková upozorňuje v této souvislosti na jiný, psychologický aspekt současného přístupu k dítěti, který s výše uvedenými sociologickými závěry koresponduje.

Změnila se motivace rodičů, proč počít dítě. Dítě se stalo potvrzením dokonalosti rodičů. „V minulém století děti přicházely na svět (byť někdy i neplánovaně) jako přirozené pokračování vývoje jedince. V posledních dvaceti letech (i díky dokonalé antikoncepci a osvětě) je většina dětí plánovaná, a tedy i chtěná.“⁸⁹

Děti se dnes často rodí zralejším rodičům, kterým chybí většinou k dovršení vlastní úspěšnosti jen přivést na svět potomka. Předpokládají, že bude úspěšný, krásný, výjimečný. K naplnění této představy chtějí rodiče přispět svou bezchybnou výchovou.

⁸⁷ SOBOTKA, Tomáš. *Bezdětnost v České republice*, s. 67.

⁸⁸ ŠALAMOUNOVÁ, Petra. *Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti*. In KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* s. 59.

⁸⁹ MASÁKOVÁ, Václava. *Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí*. s. 25.

Lidé nevěří svým přirozeným instinktům, ztrácejí vůči dítěti spontaneitu i v citové oblasti. Strach z toho, že něco pokazí, je nutí vyhledávat pomoc odborníků a žádat o potvrzení správnosti své výchovy. Dítě, které postavili jako cíl svého života, se pro ně stává traumatem, jsou zaskočeni náročností péče, kterou vyžaduje.

To všechno má samozřejmě neblahý vliv také na dítě, které nemůže splnit všechna očekávání svých rodičů. Psychologický rozbor těchto skutečností není předmětem této práce, přece však alespoň tato krátká vsuvka dává tušit, jak hluboko do života rodiny zmíněné změny v přístupu k rodičovství zasahují.

Naštěstí větší část rodin kopíruje stále spíše tradiční přístup k rodičovství, jenom v péči o potomka došlo mezi mužem a ženou obecně k jakémusi narovnání, k zrovnoprávnění rodičů. „Otec je beze studu schopen se o dítě postarat a umožnit ženě kontakt s vnějším světem.“⁹⁰ Takové fungování partnerského vztahu, pokud se týká péče o dítě, je také považováno většinou dotázaných za ideální.

Sociologické výzkumy se samozřejmě zabývají i věkem současných rodičů. Již bylo konstatováno, že dnes je obecný trend odkládat narození dítěte na pozdější dobu. Důvody, které k tomu hlavně mladé lidi vedou, byly již také zmíněny. Zde je nutno poukázat na důsledky, které s vyšším věkem rodičů při početí dítěte souvisí a které se ve společenském jednání současných rodičů také promítají. Ne všem dvojicím se daří v době, kterou považují za příhodnou pro narození potomka, přirozeně otěhotnět. „Cesta k rodičovství se tak stává bojem o zdolání další životní mety.“⁹¹ Příčin, proč má dnes stále více lidí s přirozeným početím dítěte problémy, je samozřejmě více. Změna v přístupu k rodičovství je jen jednou z nich, ale je dosti podstatná.

3.4.4. Natalita a interrupce

V souvislosti s natalitou je nutno také zmínit otázku potratů. Ve výzkumu, jehož výsledky uvádím, čerpá Polášek informace z běžné demografické statistiky. Proto v nich není možno zjistit nic o důvodech a motivech jednání těchto žen. Soubor byl rozdělen podle toho, zda ženy byly v době potratu svobodné nebo provdané a byly dotazovány i na potrat, který proběhl případně již v době před narozením jejich prvního dítěte. Srovnávala se data za období od roku 1992 do roku 2003.

⁹⁰ MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. s. 26.

⁹¹ MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. s. 25.

„Největší počet potratů, a z nich tvoří největší díl interrupce, jsou v následném roce po porodu, což jistě souvisí se zvýrazněným zájmem i tímto způsobem zabránit narození dalšího dítěte brzy po narození dítěte prvního.“⁹² Celkově počet potratů ve sledovaném období u všech žen klesal. Například v následném roce po porodu dítěte, kdy je počet potratů největší, připadalo v roce 1992 14,5 potratů na 100 žen, ale v roce 2001 to bylo jen 5,9 potratů. Ve sledovaném období se snížil i počet potratů na ženu. V roce 1992 to bylo 0,73 potratů na ženu, zatímco v roce 2003 jen 0,23. Zároveň se zvýšil podíl žen bez potratu. Jestliže v roce 1992 to bylo 54,7 %, v roce 2003 již 80,6 %. To, že celkový počet potratů klesá, je zřejmě dáno značným rozšířením antikoncepce.

Stejné faktory byly zjišťovány ve skupinách žen, které zůstaly svobodné, i těch, které se vdaly. Zajímavé je, že oba soubory se ve zjištěných výsledcích od sebe nijak výrazně neodlišovaly. Průměrný počet potratů na ženu ve skupině těch, které zůstaly svobodné, byl v roce 2003 0,23, a u těch, které se provdaly, byl ve stejném roce 0,20 potratů na ženu. Totéž platí i pro podíl žen bez potratu (v roce 2003 je to 80,5 % u žen, které zůstaly svobodné, a 82 % u provdaných). Z toho je patrné, že pro ženy není důležité, jsou-li vdané nebo svobodné, pokud se týká přístupu k potratu.

Společnost je vůči provádění potratů velmi tolerantní, zákrok byl legalizován a ženě je neustále vnucováno přesvědčení, že má plné právo o životě svého dítěte rozhodnout, jak uzná za vhodné. Stále je možné setkat se s názorem, že embryo vlastně žádný člověk není, a že tedy není třeba se tímto problémem vůbec zabývat. K tomu poznamenává Maier ve své stati o univerzalitě lidských práv toto: „Dnes víme, že oplodněné vajíčko obsahuje úplný genetický program jedince. Život je od počátku lidský život, v jehož vývoji nejsou žádné kvalitativní přelomy. Individuální identita je přítomna od počátku do konce. Ochrana embrya dávno vychází z tohoto vědomí. Kdo zastává opačný názor, bojuje na ztracené frontě a brání svět, který patří minulosti.“⁹³

⁹² POLÁŠEK, Vladimír. Nevdané matky a co je čeká. In HAMPLOVÁ, Dana *Mimomanželská plodnost v české republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 47.

⁹³ MAIER, Hans. Jsou lidská práva univerzální? In HANUŠ, Jiří (ed.) *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK Vyšehrad, 2002. s. 100–101.

3.4.5. Církevní dokumenty

Katechismus katolické církve hovoří o tom, že křesťanské manželství musí být otevřené pro přijetí dítěte. „Svou přirozenou povahou jsou manželství a manželská láska zaměřeny k plození a výchově dětí, což je vrchol a koruna manželské lásky.“⁹⁴

Dítě má právo na život od svého početí. „Přímý potrat, to je chtěný jako cíl nebo jako prostředek, je hanebnost těžce odporující mravnímu zákonu.“⁹⁵

Katolická církev se ke zmíněným problémům vyjádřila obecně v dokumentech II. vatikánského koncilu. *Gaudium et spes* řadí potrat mezi ostudné lidské činy, které rozkládají lidskou společnost.

Problémem používání antikoncepce se zabývá encyklika papeže Pavla VI. *Humanae vitae*. V této encyklice prezentoval papež postoj katolické církve k používání antikoncepce v katolických manželstvích. Jedinou přípustnou metodou k regulaci porodnosti byla povolena metoda neplodných dnů.⁹⁶ Papež dále ukázal na vážné důsledky plynoucí z používání umělých metod regulace porodnosti. Upozorňuje na to, že bezbřehým používáním antikoncepce se otevírá snadná cesta manželské nevěře, zvláště mladí lidé dostanou snadné prostředky k obcházení mravních zásad, muži budou ztrácet úctu k ženě, protože se stane pouze nástrojem požitku, veřejné autority dostanou do rukou nebezpečnou zbraň při řešení porodnosti a podobných problémů.

„Směrnice o antikoncepci vyvolaly velkou nouzi mnoha manželských párů, které chtějí žít v souladu s naukou magisteria, nenacházejí však v sobě pro to dostatečnou sílu.“⁹⁷

Východisko nabízí *princip graduality*,⁹⁸ o kterém bylo pojednáno již dříve. Důležité je, aby manželský pár stanovisko církve respektoval a měl úmysl je stále plněji uskutečňovat.

3.4.6. Doporučení pro pastorači

Na základě sociologických studií je možno předpokládat, že mnoha lidem zůstalo přesvědčení, že děti jsou v manželství důležitá hodnota. Odtud pak je možno odvíjet další úvahy. Je potřeba připomenout, že přes všechny pokroky v medicíně

⁹⁴ KKC 1652

⁹⁵ KKC 2322

⁹⁶ *Humanae vitae* 16 (dále HV)

⁹⁷ SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997. s. 209.

⁹⁸ FC

zůstává dítě darem Božím, který není možné si vždy „pořídít“ podle přání rodičů, dále poukázat na těžkosti dlouho odkládaného mateřství a připomenout nezvratné biologické procesy, které člověk nemůže nijak obejít.

Stanovit počet dětí a používanou antikoncepci považují dnes lidé většinou za zcela soukromou záležitost, do které nemá nikdo právo mluvit. Sociologie se těmito problémy vůbec nezabývá, snad jen z hlediska stárnutí společnosti. Totéž platí o přístupu k potratové praxi. Stanovisko katolické církve, pokud se týká interrupce, je však jednoznačné, a to je potřeba zdůraznit. K otázce antikoncepce je nutno přistupovat s vědomím, že lidé přicházejí ze sekulárního prostředí a mohou mít názor na regulaci porodnosti tímto prostředím značně ovlivněný.

3.5. Svobodné matky

Svobodné matky v české společnosti jsou dnes již dost velkou skupinou na to, abychom se ptali po jejich charakteristikách a abychom hledali odpověď na otázku, jaké jsou příčiny toho, že se stále více žen pro tento životní styl rozhoduje. „Tato otázka je o to palčivější, že růst podílu dětí vyrůstajících pouze s jedním z rodičů česká veřejnost považuje hned po růstu počtu rozvodů za nejméně přijatelný trend v demografických změnách po roce 1989.“⁹⁹ Proč se tedy jejich počet zvyšuje? Co vede ženy k tomu, že odmítají žít s otcem svého dítěte? V mnoha případech při narození dítěte ani neuvádějí otcovo jméno. Jak se s tím, že vyrůstají jen s matkou, smiřují děti a jaký to má vliv na jejich život v dospělosti? Otázek, vynořujících se v této souvislosti je velmi mnoho.

Ve své stati „Kdo jsou svobodné matky v české společnosti“ se snaží Tomáš Katrňák vysvětlit nárůst počtu svobodných matek v české populaci. Stanovil dvě hypotézy.

První hypotéza vysvětluje tento fenomén na základě proměny hodnotové orientace mladých lidí. „Ti spíše než ‚okovy‘ manželství preferují volnější nesezdaná soužití. Když pak mají děti, není pro ně příliš důležité, jestli se narodí do manželství nebo mimo ně.“¹⁰⁰

Podle druhé hypotézy je nárůst počtu svobodných matek důsledkem sociálně politických opatření směřovaných od státu k rodinám. Stát totiž těmito opatřeními příliš

⁹⁹ KATRŇÁK, Tomáš. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? In KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný*. s. 45.

¹⁰⁰ KATRŇÁK, Tomáš. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? s. 47.

mladé lidi k uzavírání sňatku nemotivuje. Systém sociálních dávek je nastaven tak, že je pro ně ekonomicky výhodnější volit strategii nemanželsky narozeného dítěte.

Závěr výzkumu stanovil jako pravděpodobnější druhou hypotézu. Ekonomická motivace zjevně hraje při rozhodování u ženy důležitou roli. Při tomto rozhodování však mnoho žen nezvolí ani nesezdané soužití s partnerem, ale zůstává jen s dítětem. I v těchto případech je podle Katrňáka ekonomická motivace rozhodující. Svobodná matka může kromě přímých finančních příspěvků uvažovat i o nefinančním prospěchu, který může ve svém postavení získat, např. přednostní umístění svého dítěte do školky.

Na tato Katrňákova zjištění navázal rozsáhlý sociologický výzkum věnující se mimomanželské plodnosti v České republice v letech 1990-2005. Mezi těmito ženami je rozhodující procento svobodných matek. Texty prezentují výzkum zaměřený na sociální a ekonomické podmínky neprovdaných rodiček. Snaží se najít odpověď na to, zda jsou Katrňákovy závěry správné a ještě více upřesnit důvody, proč se ženy rozhodly zůstat s dítětem samotné. Zároveň přinášejí charakteristiku svobodných matek, jejich věk, vzdělání, místo pobytu atd. Dále prokazují, že mimomanželská plodnost s sebou přináší celou řadu negativních znaků a problémů.

Vývoj ve sledovaných letech (1990-2005) přinesl prudký pokles sňatečnosti a tím pádem nárůst počtu a podílu svobodných žen. „Zatímco v roce 1990 byly dvě třetiny žen v plodném věku 15-49 let vdané, čtvrtina byla svobodná, a každá desátá taková žena byla rozvedená či ovdovělá, v roce 2005 již klesl podíl vdaných ve věkové skupině 15-49 pod polovinu a podíl svobodných stoupl na 40%.“¹⁰¹ Počet dětí narozených svobodným matkám se více než ztrojnásobil z necelých sedmi tisíc v roce 1990 na 25,9 tisíc v roce 2005.

Výsledky výzkumů prokázaly, že svobodné matky mají většinou první dítě v nižším věku než vdané ženy. V posledních letech tohoto výzkumu však průměrný věk svobodných matek stoupl až na 25,4 let a mimomanželská plodnost se rozprostřela do širokého věkového pásma 20-30 let. Tato skutečnost odráží fakt, že ženy obecně odkládají rození dětí do vyššího věku. Mladé ženy se stávají svobodnými matkami také proto, že si tím řeší jiné životní problémy. Například se chtějí osamostatnit, opustit rodinu svých rodičů. Dosti často jsou rodiče těchto dívek rozvedení a neposkytují jim vyhovující zázemí.

¹⁰¹ ZEMAN, Kryštof. Mimomanželská plodnost v České republice – demografická analýza. In HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 14.

Výzkum také zjišťoval vzdělání a sociální postavení svobodných matek. Ukazuje se, že nejvyšší ukončené vzdělání je v případě mimomanželské plodnosti nejvýraznějším diferencujícím znakem, tedy i u svobodných matek. „Dlouhodobě nejvyšší podíl nemanželsky narozených dětí vykazují ženy se základním vzděláním. V roce 2005 to bylo 67,6% žen. U prvního dítěte jde dokonce o neuvěřitelných 80 %, neboli pouze jedna z pěti žen se základním vzděláním začíná svou reprodukční kariéru ve stavu manželském.“¹⁰² Se stoupajícím vzděláním počet nemanželských potomků výrazně klesá. Mezi vysokoškolačkami je procento svobodných matek podstatně menší než u žen se základním vzděláním. Tato skutečnost může souviset také se socioekonomickou situací, která je u žen se základním vzděláním výrazně horší. Ženy s nízkým vzděláním mají většinou dítě s partnerem ze stejné vzdělanostní skupiny. Takoví muži jsou často také nezaměstnaní nebo mají nízký příjem, což z nich nečiní nejlepší adepty pro manželství, a proto žena raději zůstává sama v naději, že se objeví někdo lépe situovaný. Nepotvrdil se tedy předpoklad, který je veřejnosti často prezentován v médiích, že typická svobodná matka je zaopatřená vysokoškolačka s individualistickými postoji a moderními názory.

Hamplová uvádí tři typické rysy neprovdané matky: většinou je to žena s nízkým vzděláním, vyskytuje se nejčastěji v regionech s vysokou nezaměstnaností a její věk je v průměru nižší než u vdaných matek. Hamplová se zamýšlí i nad tím, proč nezaměstnanost zvyšuje u mladých dívek riziko nemanželského porodu dítěte. „Tato skupina představuje ženy, které mají jen málo jiných životních alternativ a pro které se mateřství - byť svobodné - stává životní strategií jak řešit nepříznivou životní situaci.“¹⁰³ Ženy se tímto snaží snížit nejistotu ohledně své budoucnosti.

Významnou roli tady hraje i místo bydliště, ve kterém se žena nachází. Obecně se „jevy, které je možno označit za nepříznivé, koncentrují spíše na sever a západ republiky, zatímco jihovýchod zůstává těmito jevy zasažen méně.“¹⁰⁴ Nejvyšší počet mimomanželsky narozených dětí v roce 2005 byl v okrese Most (59,1 %) a nejnižší v okrese Uherské Hradiště (18,3 %). Problémy v regionech severních a západních Čech mají hluboké kořeny. Po válce bylo německé obyvatelstvo nahrazeno přistěhovalci nejružnějšího složení, kteří zde nemohli vytvořit společenství lidí, jako je tomu

¹⁰² ZEMAN, Kryštof. *Mimomanželská plodnost v České republice – demografická analýza*. s. 20.

¹⁰³ HAMPLOVÁ, Dana, ŘEHÁKOVÁ, Blanka. *Mimomanželská plodnost: individuální charakteristiky žen a vliv regionu*. In HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 38.

¹⁰⁴ ZEMAN, Kryštof. *Mimomanželská plodnost v České republice – demografická analýza*. s. 23.

v regionech s nepřerušenou tradicí. Dále je nutno vzít v úvahu vysokou nezaměstnanost a další sociální a ekonomické problémy, které s tímto prostředím souvisí.

Více nemanželských dětí se také rodí ženám ve velkých městech, ačkoli Praha zde tvoří výjimku. Praha se v posledním roce výzkumu (2005) přiblížila hodnotám, jaké vykazuje venkovské obyvatelstvo. Více nemanželských dětí se také rodí cizinkám, ale i zde se situace vyrovnává. Vesnické prostředí, zvláště v tradičních náboženských oblastech, je přece jen konzervativnější. Rozhodně tedy není jedno, v jakém regionu žena žije. V žádném sociologickém průzkumu jsem však nezaznamenala dotaz na náboženské přesvědčení respondentky.

Obecně lze tedy říci, že „domácnosti svobodných matek jsou ekonomicky chudé domácnosti. Svobodné matky žijí převážně ve velkých městech a se zmenšujícím se sídlem jejich výskyt klesá.“¹⁰⁵

Ve výzkumech však nelze přesně odlišit, kolik žen žije skutečně jen s dítětem a kolik jich žije partnerem v nesezdaném soužití. Žena většinou tuto skutečnost veřejně nepřiznává, neboť je pro ni finančně výhodnější pobírat sociální dávky jako svobodná matka. Neprovdaným ženám byla položena otázka, proč nevstoupily s otcem svého dítěte do manželství před tím, než se dítě narodilo. Byly jim nabídnuty rozličné důvody a z nich měly vybrat jeden, který byl pro ně osobně nejdůležitější. Na prvním místě byly důvody související s odmítáním instituce manželství jako takové a zvažování výhod a nevýhod uzavření sňatku. Ženy souhlasily s tvrzením, že sňatek je formalita, bály se, že přijdou o svou nezávislost, svatba je příliš nákladná záležitost, vstoupit do manželství nepřináší žádné finanční výhody nebo se nechtěly vdávat těhotné. Tyto ženy většinou žily s otcem dítěte v nesezdaném soužití. Skutečně osamělé svobodné matky uváděly nejčastěji jako důvod, proč se odmítly provdat před narozením dítěte, že sňatek odmítl partner nebo že jejich partner byl ženatý. Také souhlasily s tím, že si nebyly jisté budoucností vztahu.¹⁰⁶ I tento výzkum potvrzuje všechna předchozí zjištění. Otázkou, na kterou nemůže žádné šetření odpovědět, je, jak se bude vyvíjet životní dráha těchto svobodných matek v budoucnosti. Vstoupí-li do manželství nebo nesezdaného soužití s otcem dítěte nebo s jiným mužem, nebo zůstanou-li dále jen se svým dítětem? Stranou zůstaly i charakteristiky a názory otců těchto dětí.

¹⁰⁵ KATRŇÁK, Tomáš. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? s. 55.

¹⁰⁶ Srov. CHALOUPKOVÁ Jana, Neprovdané matky: základní data z výzkumného šetření sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006. In HAMPLOVÁ, Dana, *Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky*. Sociologický ústav AV ČR.: Praha 2006, s.10–13.

Pokud se týká otců, zajímavé je zjištění, proč svobodné matky mnohdy neuvádějí jeho jméno při narození dítěte. Není to další posun v hodnotovém žebříčku současných matek, ale čistě ekonomický kalkul. „Chce-li si matka do jisté míry usnadnit získávání sociálních dávek, je lepší neuvádět otce dítěte. Ušetří si tak povinnost dokazovat, že s otcem dítěte nehospodaří.“¹⁰⁷ Ženy se k tomu uchylují i za cenu toho, že svému dítěti odeprou některá práva (např. právo na dědictví). V případě, že je otec dítěte uveden, musí platit výživné jak na dítě, tak na matku, a to ve výši odpovídající jeho příjmům. Protože svobodné matky mají většinou partnera z nízkopříjmové skupiny obyvatel, případně nezaměstnaného, stalo by se pro ně toto řešení méně spolehlivé než pobírání sociálních dávek od státu.

Ze všech těchto výzkumů vyplývá, že mnoho dětí vyrůstá jen s matkou. Jejich počet se ještě navýší, připočítáme-li děti, které zůstanou s matkou po rozvodu rodičů. Problémy, které toto prostředí dětem přináší, jsou podobné jako u dětí v rozvedených rodinách. Jaký to bude mít dopad na jejich životní dráhu, je těžké odhadovat, protože trend svobodného mateřství trvá poměrně krátkou dobu.

Ze Zemanovy demografické analýzy lze tušit, že mnohé děti svobodných matek mají určitý handicap již při narození. „Děti svobodných matek mají v průměru nižší porodní hmotnost a také větší míru mrtvorozenosti než děti vdaných matek, což může být dané rizikovějšími zdravotními návyky určité části svobodných matek.“¹⁰⁸ Připočítáme-li k tomu nestabilní sociální prostředí, úplnou nebo částečnou absenci jednoho rodiče, máme před sebou, pokud se týká budoucnosti těchto dětí, poměrně neutěšené vyhlídky.

3.5.1. Stanovisko církve

Církev jednoznačně upřednostňuje pro výchovu dítěte kompletní rodinu. Pokud dříve zůstala matka s dítětem, bylo to především z důvodu ovdovění a její situace vyžadovala ze strany křesťanského společenství zvláštní pozornost. Pokud dnes žije žena sama s dítětem, je to téměř vždy její svobodné rozhodnutí.

Pokud žije v nepřiznaném nesezdaném soužití, platí v této věci vše, co bylo o nesezdaném soužití uvedeno v příslušné kapitole.

¹⁰⁷ SOUKUPOVÁ, Eva. Jak je výhodné miti manžela. In *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 84.

¹⁰⁸ ZEMAN, Kryštof. *Mimomanželská plodnost v České republice – demografická analýza*. s. 23.

3.5.2. Doporučení pro pastorači

Svobodné matky v pastorační praxi budou zřejmě vyžadovat individuální přístup a pomoc v jejich životní situaci. Sociologie zde poskytuje realistický popis skutečnosti a vzhled do jejich problémů. Je potřeba upozornit ženy na to, že nezávislost na partnerovi s sebou přináší i značné obtíže. O problémy plynoucí z péče o dítě a o materiální starosti se není s kým podělit. Navíc mohou nastat situace, kdy se bez pomoci druhého člověka nelze obejít (například závažné onemocnění matky). Nebezpečí spočívá také v tom, že se žena na své dítě příliš fixuje, což působí oběma nemalé obtíže při osamostatňování dítěte v dospělosti.

Pokud žena žije s partnerem tajně kvůli finančnímu prospěchu, je třeba zdůraznit, že spokojený život není možno založit na podvodu. Ne všechno, co je momentálně výhodné, je dobré a dlouhodobě prospěšné.

3.6. Genderový aspekt rodičovství

V této kapitole se zamyslíme nad změnami ve fungování dnešní rodiny. V nových společenských poměrech, v naprosto odlišném způsobu života, než měli lidé v době prosperující klasické rodiny, hledají muži a ženy s velikou obtížou znovu svou roli v manželství i rodině. Rodičovství pak je rolí naprosto specifickou. Jaký je tedy genderový aspekt rodičovství v dnešní rodině? Někteří sociologové se domnívají, že v rodině není základní vztah mezi mužem a ženou, ale že je to vztah mezi matkou a dítětem. Jaké je tedy postavení muže v této situaci? Je možné, aby se role rodičů tak podstatně změnily, jak o tom hovoří současné gender teorie, nebo existují určité danosti, které není možno překonat?

3.6.1. Sociální role, rodičovská role

Nejprve je nutno objasnit, co znamená pojem sociální role. „Sociální role budí asociace s divadlem. Je to vzorec chování, který je vlastní určitému postavení ve společnosti. Bez ohledu na to, zda ji nějaký člověk chce zaujmout, už zjišťuje, že ji zaujal.“¹⁰⁹

¹⁰⁹ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. s. 63.

Lidé se rodí jako muži nebo ženy. To nás charakterizuje z biologického hlediska. Ve většině dotazníků kromě věku a vzdělání nalezneme i kolonku charakterizující pohlaví. V sociologii však není důležitý fyzický rozdíl mezi mužem a ženou, nýbrž jejich odlišné sociální chování, které s jejich pohlavím souvisí. Existuje tedy cosi jako mužská a ženská role, tj. očekávání, které má společnost od mužů i žen. Název vyjadřující tuto skutečnost je pojem převzatý z angličtiny, který se do češtiny většinou nepřekládá, protože se pro něj těžko hledá nějaký ekvivalent *gender*.

„Gender označuje nikoli biologické, ale sociální aspekty pohlaví. Vyjadřuje myšlenku, že pokud jde o sociální chování, lidé se jako muži a ženy nerodí, ale musí se – přinejmenším do značné míry – naučit jako muži a ženy jednat.“¹¹⁰ O tom, jak se člověk připraví na zvládnutí té které role ve svém životě, se rozhoduje již v nejtělejších mládí. Proto je velmi důležité, aby již malé dítě mělo před sebou vzor, který pak může ve vlastní rodině napodobovat, aby mohlo sledovat chování rodičů a učit se jako muž nebo jako žena jednat.

Rodičovská role je nezrušitelná. Když se narodí dítě, rodič musí podle této skutečnosti zařídit celý svůj život. Zde se samozřejmě neberou v potaz situace, kdy rodiče dítě odloží, vzdají se ho. „Rodičovství určuje životní styl naprosto zásadně. Mladým lidem se to často nezdá – energie, kterou absorbovali z rodičovského výkonu svých matek a otců, na ně přecházela tak samozřejmě, že byla pro ně neviditelná, ale rozhodnutí se pro rodičovství znamená zvolit na dlouhá léta, a v jistém smyslu i navždy, podstatně jiný život, než jaký mají bezdětní.“¹¹¹

Rodičovství tedy má svou biologickou i sociální dimenzi. Tradičně byl základní rozdíl mezi otcovstvím a mateřstvím ten, že mateřství bylo jisté, ale otcovství nevyhnutelně nejisté. Přesto bylo pro legitimitu potomků nesmírně důležité. Dnešní poznatky v biologii tuto otcovskou nejistotu odstranily. Pozice otce a matky se tedy vyrovnaly. Přesto je biologické otcovství v západní společnosti stále favorizováno. Dále garantuje legitimitu potomků, „jejich fyzickou podobu s rodiči můžeme číst jako rodičovskou lásku, která je natrvalo vepsána v těle a charakteru jejich dětí.“¹¹² Nicméně ve struktuře rodičovské role vystupuje na povrch i její sociální dimenze, protože na rozdíl od prostého faktu, že je někdo rodičem, rodičovství by mělo vyjadřovat aktivní

¹¹⁰ JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. s. 110.

¹¹¹ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. s. 285.

¹¹² DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. In HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 159.

přístup k dítěti. Rodičovství v tomto smyslu znamená, že se někdo stává rodičem také na základě své aktivity, svého vztahu k dítěti. „Tento způsob péče o dítě by tedy měl mít dalekosáhlé praktické důsledky, jimiž je překrývání se doposud relativně striktně vymezených genderových rolí mužů a žen.¹¹³

V dnešní době se proto v souvislosti s úvahami nad rodičovskou rolí mužů a žen objevuje snaha narušit dominantní stereotypní představu, že péče a výchova dítěte je výhradní záležitostí ženy-matky.

Aby bylo možno vyhodnotit rozdělení nebo sdílení výkonu rodičovských rolí, je potřeba nejprve je vymežit. Maříková¹¹⁴ vychází ze strukturování rodičovské role, jak ji uvedl Lamb v souvislosti s výzkumem otcovství v roce 1986 v Anglii. Ve výkonu rodičovské role rozlišil tři základní komponenty:

a) Čas přímé interakce rodiče s dítětem, nejvíce časově náročné zapojení se do výkonu rodičovské role, kdy je rodič s dítětem bezprostředně, například je krmí, hraje si s ním nebo povídá.

b) Čas kdy je rodič dostupný, dosažitelný, tedy je prostorově blízko, a ačkoli vykonává jinou činnost, může být dítěti snadno k dispozici. Tento stupeň reprezentuje méně intenzivní výkon rodičovské role.

c) Třetí stupeň výkonu rodičovské role se nedá časem měřit. Lamb jej charakterizuje jako rodičovskou odpovědnost, to je fakticky a morálně delegovaná povinnost starat se o dítě, včetně omezení a zátěží, které to přináší. Některé činnosti může sice občas vykonávat jiná osoba, ale ta nenesení faktickou tíhu trvalé povinnosti. Někdy je to právě případ otců, kteří se věnují dítěti pouze dobrovolně a v čase, který jim vyhovuje.

Ze sociologických výzkumů, které se touto otázkou zabývaly, však vyplývá, že posuny ve výkonu rodičovské role nevedou k výraznějšímu genderovému vyrovnání.

„Sledujeme-li postoje populace k výkonu role otce, pak můžeme uzavřít, že podle většiny dotázaných by muži rodinu neměli zanedbávat na úkor své práce, naopak by se v ní měli angažovat – zejména směrem k dětem.“¹¹⁵

¹¹³ MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. In HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 141.

¹¹⁴ Srov. MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. s. 141-150.

¹¹⁵ MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. s. 145.

Pokud se týká matky, mnoho lidí si myslí, že zaměstnaná matka může se svými dětmi vytvořit stejně vřelý vztah jako matka v domácnosti, přesto z odpovědí na jiné otázky vyplynulo, že v souvislosti s pracovním vytížením ženy dítě a celá rodina strádá.

V dunu 2003 provedla „Naše společnost“ průzkum, který sledoval zapojení rodičů do vybraných pečovatelských a výchovných aktivit u respondentů se závislými dětmi, a to jak v rodině jejich původu, tak v rodině vlastní (prokreační). Bylo zjištěno, že se zvyšuje podíl rodin, kde se na výkonu některých aktivit podílejí oba rodiče souběžně, a rodin, kde se rodiče věnují dětem střídavě. Ve vlastních rodinách respondentů tedy dochází k posunu od individuálního výkonu rodičovské role k jejímu sdílení oproti rodinám, ve kterých sami vyrůstali.

Porovnávají-li se mezi sebou jen matky a otcové, docházíme k závěru, „že matka je v rodině stále velice důležitou osobou, neboť převážně na ní spočívají časově nejpravidelnější (každodenní komunikace a základní péče) a mnohdy i časově nejnáročnější aktivity (jako péče v době nemoci, učení) ve vztahu k dítěti.“¹¹⁶

„Progresivnější postoje ke zmíněným otázkám zastávají ženy, lidé mladí (ve věku 20 až 30 let), vzdělanější (s vysokoškolským vzděláním), svobodní a bydlící ve větších městech (nad 100 tisíc obyvatel).“¹¹⁷

3.6.2. Role otce dnes

Z výše uvedeného vyplývá, že nejdramatičtější změnu v rodině zaznamenala role otce. V dnešní společnosti je to problém velmi aktuální. K této tematice shromáždila obširný materiál R. Dudová. Představuje v něm závěry několika domácích i zahraničních sociologických výzkumů.¹¹⁸ Název jejího příspěvku přesně vystihuje popisovaný problém – otcovství v pohybu. Uvádí například zajímavý poznatek Marsiglia, podle kterého je otcovská role stejně jako otcovská identita složena z více rozměrů či rolí. Ty jsou hierarchicky uspořádané podle důležitosti, kterou jim daný jedinec přikládá. Baumann mluví v této souvislosti o nekončícím projektu Sebe, stále pokračující a vyvíjející se konstrukci vlastní identity. Zde platí, že otcovské praktiky a otcovská identita se navzájem posilují. Čím více se muž snaží být otcem a chová se tak, tím více se jím stává.

¹¹⁶ MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. s. 149.

¹¹⁷ MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. s. 145.

¹¹⁸ Srov. DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. s. 158–166.

Dnes ovšem sociální změny obklopující otcovství doznaly takové hloubky, že je možno uvažovat o novém modelu otcovství. Otec se dnes musí stát dítěti blízkým, musí mu věnovat bezprostřední pozornost, hrát si s ním, nesmí se bát ukázat své city. To všechno by mělo být přidáno k tradiční roli otce, kterou je funkce živitele rodiny. Navíc mnoho mužů tuto funkci živitele chápe také jako formu času věnovaného dětem, i když nepřímo. Dudová popsala vývoj otcovské role takto: „Otcovství prošlo na západě čtyřmi etapami: nejprve byl otec autoritářským učitelem morálky a náboženství, posléze se stal vzdáleným otcem-živitelem, poté představoval zejména mužský rolový model, aby se nakonec mohl stát novým otcem, pečujícím a aktivním ve výchově dětí od jejich nejnižšího věku.“¹¹⁹

V čem je tedy role otce nová? Otcova autorita by měla být neautoritářská, to znamená, že otec se musí k dítěti snížit, jednat s ním jako s rovným, umět vytyčit hranice, ale přitom se nebrat smrtelně vážně. Výchova již nespočívá jen v morálním modelování dítěte, ale spíše by měla odhalit skrytou osobnost dítěte a pomoci k jejímu rozvoji. To vše přibližuje otcovství k mateřství, přitom ovšem nedochází k jeho záměně nebo ztotožnění s mateřskou aktivitou. Otec již není neomylnou hlavou rodiny, přesto za ni jako celek zůstává zodpovědný, má mít schopnost vyslovit poslední slovo, je-li to nutné. Zprostředkovává otevírání rodiny do vnějšího světa, biologicky si uchovává funkci představitele původu dítěte. To, že není stále přítomen, ještě neznamená, že je neangažovaným otcem. Sociální role otce dnes vyžaduje změnu způsobu, jakým je zastávána. Pro roli otce neexistují jednoznačné kulturní modely a scénáře jednání. Existuje cosi jako registr nebo repertoár otcovských rolí a každý jedinec si z nich vybírá vzory jednání a skládá tak vlastní verzi otcovské role. „Otcové si tak vybírají svůj osobní způsob jak být otci, a tato osobní role se stává součástí jejich identity.“¹²⁰

Skupiny normativních repertoárů, ze kterých si otcové mohou vybírat, jsou poměrně početné. Pro zjednodušení je můžeme rozdělit na dvě základní skupiny, tradiční (v centru je autorita otce, materiální zabezpečení rodiny) a moderní (v centru je otcova citová blízkost, bezprostřední zapojení se do péče o dítě a domácnost) model jednání. „Otcovství je tak v současné době tvůrčí a dobrodružný podnik bez jasně daných sociálních pravidel, ve kterém muž – otec podobně jako kutil vybírá a skládá jednotlivé normy a způsoby chování.“¹²¹

¹¹⁹ DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. s. 160.

¹²⁰ DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. s. 160.

¹²¹ DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. s. 165.

Naskytuje se důležitá otázka. Má otec nějakou specifickou sféru výchovy, kromě sféry finančního zabezpečení rodiny, ve které by se angažoval víc než matka? Otec totiž v bezprostřední péči o dítě jedná po boku matky nebo místo ní, zatímco matka jedná sama za sebe a ještě v mnoha oblastech péče jedná v zastoupení za manžela. To znamená, že reprezentuje rodiče jako celek, když s dítětem o otci mluví, připomíná ho. Možná je však důležitější důvod, proč byla vůbec položena.

Takto náročné je dnes postavení otce v rodině, která normálně funguje. Ještě dramatičtější se stává v situaci, kdy se manželé nebo partneři rozejdou. Jak mají chápat své otcovství muži, kteří nemají dítě ve své péči a jejich výchovný vliv je značně omezen nebo zcela vyloučen? Sociální práce studují tematiku otcovství po rozvodu hlavně z pohledu zájmu dětí nebo z perspektivy matek. Dudová předkládá výsledky výzkumu, který se zajímal o otce samotné, o jejich zkušenosti a názory. Respondenti byli otcové, kterým nebyly svěřeny děti do péče, jejich rozchod proběhl až po roce 1989 a jejich děti nebyly v té době starší než 13 let. Tento věk je důležitý pro konstrukci otcovské identity. Byla zvolena kvalitativní metoda výzkumu formou rozhovorů, výchozí otázka zněla: „Jak nyní chápete své otcovství?“

Ukázalo se, že i v této situaci nebo ještě více považují rozvedení muži za nejdůležitější dimenzi svého otcovství tradiční normu živitele svých dětí. Nepřijímají ji však jednoznačně. Podle přístupu k této tradiční funkci byli rozděleni do tří skupin. V první skupině byli otcové, kteří roli živitele akceptovali. Někteří pocítovali problém v tom smyslu, že nemají žádnou kontrolu, jak je jejich finanční příspěvek využíván, ale jinak považovali tento způsob péče za komplementární přímému kontaktu s dětmi. Ve druhé skupině byli otcové, kteří ke svému příspěvku požadovali aktivní pomoc jejich bývalé partnerky. V této skupině převažoval názor, že platit by měl ten, kdo rozchod zavinil. Většinou si plně neuvědomovali, že potřeby dětí je nutno odlišovat od potřeb bývalé manželky. Muži ve třetí skupině odmítali jen platit, ale chtěli se realizovat i v jiných repertoárech otcovství. Chtěli mít s dětmi intenzivní kontakt, a pokud ho neměli, odmítali i finanční platby. Větší kontakt s dětmi jim také umožňoval kontrolovat, jak jsou jejich finanční příspěvky vynakládány.

Pokud se týká biologického otcovství, v celé skupině převládal názor, že dítě by mělo znát svůj původ. Cizí muž nemůže vlastního otce nikdy nahradit.

Z celého výzkumu vychází, že otcové se po rozvodu nacházejí ve svízelné situaci. Matka většinou přestává plnit zástupnou roli za manžela, to znamená, že ho přestává dětem prezentovat, nebo ho dokonce prezentuje negativně. Pokud se otec

spokojí jen s rolí živitele, stává se pro své děti stále méně viditelný, případně zmizí z jejich života úplně. Jak v této situaci naplňovat moderní přístup k roli otce je zcela nejasné.

3.6.3. Genderové teorie a jejich nebezpečí

Nejasné postavení mužů a žen v roli rodičů je důsledkem současných společenských změn, ale také agresivní propagace tzv. *gender teorií*. Ke zhoršení situace přispívá i značná nejistota současných otců, protože jejich postavení v dnešní rodině není nijak vymezené, jak o tom bylo pojednáno výše.

Role matky je přece jen více biologicky podmíněna a není možno ji tak snadno přehnanými genderovými teoriemi podkopat. U role otce to je jednodušší.

Například Mead a Blumer, představitelé školy *identity theory* (symbolický interakcionismus) zdůrazňují předpoklad, že otcovství nebo mateřství není žádným způsobem přirozeně či biologicky dáno, nýbrž že se jedná o fenomén sociálně konstruovaný zkušenostmi, interakcemi a sociálním vyjednáváním.

Tyto teorie jsou velmi nebezpečné, a přestože s nimi mnoho sociologů nesouhlasí, (například australské autorky Lupton a Barclay se domnívají, že otcovská identita nemůže být oddělena od identity mužské) jejich hlas není ve společnosti příliš slyšitelný a mediálně prezentovaný.

3.6.4. Církevní dokumenty

Katolická církev se k tomuto trendu, který zachvátil celou společnost, vyjádřila v dokumentu Papežské rady pro rodinu *Manželství, rodina a fakticky existující soužití*. „V procesu, který bychom mohli definovat jako postupnou kulturní restrukturalizaci manželské instituce, nelze podceňovat takzvanou gender ideologii. Člověk jako muž nebo žena by nebyl zásadně podmíněn svým pohlavím, nýbrž kulturou. Tato ideologie útočí na základy, na nichž stojí rodina a mezilidské vztahy.“¹²²

Katechismus katolické církve říká jasně: „Každý člověk, ať muž či žena, musí uznat a přijmout svou vlastní pohlavnost.“¹²³

¹²² FES 8

¹²³ KKC 2333

„Pohlavnost ovlivňuje všechny stránky lidské osoby v jednotě jejího těla a její duše. Týká se zvláště citů, schopnosti milovat a plodit a všeobecněji způsobilosti navázat vztahy společenství s druhými.“¹²⁴

3.6.5. Doporučení pro pastorači

Rodičům lze dát jednoduché doporučení. Chtějte se stát matkami, chtějte se stát otci a budete se jimi stávat. Každý rodičovský pár si musí stanovit model fungování rodičovských rolí, který mu vyhovuje. Bude záležet na konkrétní situaci rodiny, povolání manželů, věku dětí a mnoha dalších faktorech. Jak přesně bude takový model vypadat, není to nejdůležitější. Podstatné je, aby muži i ženy měly upřímnou snahu své rodičovské poslání naplňovat jako otcové a matky a nenechali se zneklidňovat nezodpovědným experimentem genderových teorií.

Jistě není možné vracet se k tradičním rodičovským rolím patriarchální rodiny, není však také možné ignorovat své mužství a ženství. Tímto způsobem není možno hazardovat ani s budoucností manželského soužití, ani se zdravým vývojem našich dětí.

Z odpovědí respondentů v prezentovaných sociologických výzkumech je patrné, že pohnout tradiční představou o roli matky a otce přece jen nebude tak jednoduché.

Například Matoušek v úvaze na toto téma konstatuje: „Ve všech typech rodiny bude prosvítat tradiční pravzor s odlišnými rolemi rodičů. Tento univerzální vzorec je natolik mocný, že i dvě spolu žijící homosexuální ženy vtlačí do polarit tradiční mužské role a tradiční role ženy.“¹²⁵

3.7. Stejnopohlavní soužití

Doposud jsme uvažovali o manželství, tedy soužití muže a ženy, a rodině, tedy soužití muže a ženy s dětmi, případně různých variantách tohoto základního modelu. V současné době však zažíváme něco, co by se ještě před několika desetiletími zdálo zcela nemožné. Právně potvrzené soužití dvou mužů nebo žen, v mnoha státech též legalizovaná možnost pro tato registrovaná partnerství adoptovat děti. S mnohým nemusíme souhlasit, ale nelze před touto skutečností zavírat oči.

¹²⁴ KKC 2332

¹²⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako vztahová síť*. s. 38.

Zdá se, že všechny varovné apely, které zaznívaly v souvislosti s destabilizací manželské instituce a rozpadajícími se rodinnými vztahy, došly dnes svého naplnění. Společnost jakoby ztratila soudnost a pud sebezáchovy.

Příčin, které způsobily tak zásadní posun je více. Jednou z nich je rozšíření genderových teorií, které rozvrátily nejen tradiční rozdělení rolí v rodině, ale zpochybnily vůbec biologickou podstatu mužství a ženství. Tím připravily vhodnou půdu pro to, aby se homosexuální tendence celospolečensky prosadily.

Papežská rada pro rodinu na nebezpečí těchto teorií důrazně upozorňovala. „Požadavek, aby fakticky existující soužití (včetně homosexuálních) obdržela obdobný statut, jaký přísluší manželství, bývá dnes obvykle odůvodňován odkazem na kategorie a pojmy pocházející z gender ideologie.¹²⁶ Existuje tedy jistá tendence k tomu, aby za rodinu byl označován každý typ konsensuálního soužití.

Svou roli tu sehrála i sociologie, která pojem instituce manželství rozmělnila do té míry, až lidé nabyli dojmu, že sňatek je jen jakousi dodatečnou ratifikací již dávno existujícího vztahu, která v podstatě ani nemusí být. Rodinou už se v sociologických studiích nenazývalo jen společenství otec, matka, děti, ale nejrůznější neúplná seskupení, doplňovaná partnery, druhy nebo přítelkyněmi. Postupně se tím otevřela cesta k prosazování názoru, že je vlastně jedno, jestli vychovávají dítě dva otcové nebo dvě matky.

Další příčinou jistě je zcela jiný pohled na sexuální morálku ve společnosti. „Jednoznačně prozkoumané a statisticky ověřené jsou změny v sexuálním chování, včetně tak řečené sexuálně-erotické morálky, tedy toho, co se považuje za správné či alespoň přípustné.“¹²⁷

Samozřejmě toto všechno bylo umožněno v procesu celospolečenských změn probíhajících v postmoderní společnosti, jak o tom bylo pojednáno v předcházejících kapitolách.

Debata na téma stejnopohlavního soužití se u nás dostala po roce 1989 do společenské diskuse a posléze i do politické arény. Brzy se objevily požadavky na uzákonění registrovaného partnerství a poměrně agresivní snaha nejrůznějšími způsoby zpochybnit instituci manželství a registrované partnerství postavit na stejnou úroveň.

¹²⁶ FES 8

¹²⁷ PLANAŇAVA, Ivo. *Spolu každý sám (v manželství a rodině)*. Jihlava: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 73.

Tato snaha byla korunována úspěchem. Zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství byl v České republice vyhlášen ve Sbírce zákonů 3. dubna 2006 a nabyl účinnosti 1. července 2006.

Jeho schválení předcházela obsáhlá rozprava v Poslanecké sněmovně i v Senátu. Při té příležitosti upozornil Tomáš Kvapil ve svém příspěvku na některá nebezpečí, která schválení tohoto zákona přinese. Například varoval před cestou malých kroků. „Registrované partnerství je považováno za první krok na delší cestě. A tato cesta malých kroků je doporučována ve feministické literatuře a má být hlavní taktikou boje proti heterosexuální výlučnosti manželství.“¹²⁸ V této souvislosti poukázal na podobný vývoj probíhající v některých okolních státech, kde se po uzákonění registrovaného partnerství začaly požadavky homosexuálních skupin dále stupňovat. Dnes vidíme, že jeho varování bylo opodstatněné. Některé evropské státy již schválily možnost adoptovat děti homosexuálními páry, jiné o této možnosti jednají. Kvapil upozornil také na to, že v pozadí celého procesu stojí snaha manipulovat s hodnotami většinové společnosti malou skupinou úzce ideologicky vymezených aktivistů.

Lacroix ve své stati *O sňatcích homosexuálů* vznáší zásadní otázku: „Proč by měla společnost vyslovovat uznání dvěma osobám za to, že se rozhodly sdílet stejný stůl a stejné lůžko? Přispívají tím nějak k veřejnému blahu? Z manželství přece neplyne jen právo ve vzájemném sebeodevzdání a obdarování uspokojit individuální touhu, ale také povinnost a závazky. (...) Manželství je instituci, tedy formou života, kterou si společnost zajišťuje své trvání.“¹²⁹ Lacroix vidí v požadavku na „společenské požehnání“ velikou snahu homosexuálů odstranit omezení, které s sebou jejich orientace nese. Zároveň ale upozorňuje, že „představa, že splnění tohoto požadavku zastaví či dokonce odstraní utrpení, které je této odlišnosti vlastní, je iluzorní. Pravým obsahem zmíněného požadavku je touha přesunout na společenskou strukturu břemeno, které je ve skutečnosti intrapsychické.“¹³⁰

Totéž se týká problému s adopcí dětí. Nemožnost plození dětí je pro homosexuály jistě jedním z největších pramenů utrpení a není možno je odbýt mávnutím ruky, ale mávnutím ruky také nelze odbýt problém vývoje a výchovy dětí, pominout jejich právo na možnost sexuálně se orientovat a plně rozvinout svou osobnost jako muž nebo žena v prostředí úplné rodiny.

¹²⁸ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012, s. 452.

¹²⁹ LACROIX, Xavier. O sňatcích (manželství?) homosexuálů. *Universum*. 2005, roč. 15, č. 2, s. 28.

¹³⁰ LACROIX, Xavier. O sňatcích (manželství?) homosexuálů. s. 29.

Jak se bude společnost se všemi těmito otázkami vyrovnávat, není ještě zřejmé. Že se však jedná o velmi složitou záležitost, je jasně patrné i z tohoto krátkého pojednání.

Od zákonného schválení registrovaného partnerství nemáme dostatečný časový odstup, který je pro věrohodnou reflexi nutný. Nejsou také zatím k dispozici žádné sociologické výzkumy, které by se tímto problémem zabývaly.

3.7.1. Církevní dokumenty

Katechismus katolické církve ve svém pojednání o homosexualitě konstatuje, že homosexuální úkony „odporují přirozenému zákonu. Odlučují pohlavní úkon od předávání života. Nejsou plodem opravdového citového a pohlavního doplňování se. V žádném případě nemohou být schvalovány.“¹³¹

Osoby s touto orientací naopak mají být přijímány s úctou, soucitem a jemnocitem bez jakéhokoli náznaku nespravedlivé diskriminace. Církev si je vědoma, jak těžkou zkouškou pro ně jejich stav je.

V článku 2359 se říká: „Homosexuální osoby jsou povolány k čistotě. Skrze ctnost sebeovládání, jež vychovává k vnitřní svobodě, často skrze podporu nezištného přátelství, modlitbu a svátostnou milost mohou a mají se postupně rozhodně přibližovat ke křesťanské dokonalosti.“

¹³¹ KKC 2357

Závěr

Cílem této práce bylo najít odpověď na otázku, zda a jak mohou být prospěšné pro pastorační praxi závěry sociologických výzkumů. Konkrétně se jednalo o oblast pastorace manželů a rodin, která prochází v současné době procesem dramatických změn. Je možno jednoznačně potvrdit, že spolupráce se sociology může být pro pastorační pracovníky velmi obohacující. Je ovšem potřeba mít na zřeteli několik důležitých skutečností.

Sociologie není normativní věda, ale věda popisná. Sbírá data a informace, vyhodnocuje je a na základě toho popisuje jevy probíhající ve společnosti. Zkoumá příčiny těchto jevů, odhaduje jejich důsledky a pokouší se stanovit prognózy budoucího vývoje. Nic více a nic méně.

Pastorální teologie naproti tomu musí vycházet z Písma a z dokumentů Učitelského úřadu církve, který zprávu Božího zjevení aktuálně vykládá. Nemůže tedy automaticky přebírat závěry sociologických výzkumů, ale musí je reflektovat z hlediska své věrouky. Nemůže například souhlasit s tvrzením, které odporuje jejímu učení, byť by je zastávala naprostá většina respondentů sociologického výzkumu, nemůže opravovat nebo měnit své názory podle momentálního společenského mínění. Pokud se přistupuje k informacím, které je možno na základě sociologických výzkumů získat, s tímto předpokladem, mohou být v pastoraci velmi užitečné, a to hned z několika důvodů.

Pomohou pastoračním pracovníkům dobře se zorientovat v širokém spektru nejrůznějších názorů a náhledů na zkoumanou problematiku, které ve společnosti panují. Upozorní na trendy, které v této oblasti probíhají.

Poskytnou jiný úhel pohledu, než je běžný ve společenství věřících. Sociologické uvažování může být obohacující i v tom, že upozorní na motivy jednání, názory a zkušenosti lidí v sekulárním prostředí, které by jinak třeba zůstaly opomenuty, nebo by jim nebyla věnována patřičná pozornost.

Konečně je možno využít informace ze sociologických výzkumů (které se shodují s teologickými náhledy na danou problematiku) jako vstup do rozhovoru s lidmi, kteří nemají s křesťanstvím žádnou zkušenost. Je známou skutečností, že lidé mnohdy přijímají argumenty odborníků ve společenských vědách raději než argumenty církevní.

Manželství a rodina je dnes ve společnosti velmi frekventované téma. Proto bylo třeba stanovit konkrétní oblasti zájmu a podle toho provést výběr z bohaté nabídky sociologických prací, které se těmito vybranými problémy zabývají. Závěry a názory z těchto výzkumů pak byly prezentovány v samostatných kapitolách, doplněny o stanovisko církve k předkládanému problému, a o upozornění na konkrétní možnosti využití těchto informací v pastorační praxi. Jistě však nebyly odhaleny všechny možnosti, které reflexe nad těmito sociologickými pracemi poskytuje.

Na závěr je možno s jistotou říci, že spolupráce se společenskými vědami, ke které nás církve vybízí, je pro pastorační praxi přínosná a není třeba se jí obávat.

Seznam použitých zkratk

CIC – *Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici)*. Praha: Zvon, 1994.

FC – JAN PAVEL II. Apoštolská adhortace O úkolech křesťanské rodiny v současném světě *Familiaris consortio* (22. listopadu 1981). Praha: Zvon, 1992.

FES – PAPEŽSKÁ RADA PRO RODINU. *Rodina, manželství a fakticky existující soužití* (26. července 2000), Praha: ČBK, 2001.

GS – II. VATIKÁNSKÝ KONCIL. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě. *Gaudium et spes* (7. prosince 1965). *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995.

HV – PAVEL VI. Encyklika O správném řádu sdělování lidského života *Humanae vitae* (25. července 1968). Praha: SCRIPTUM, 1991.

KKC – *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995.

Biblické zkratky

BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, 3. přepracované vydání. Praha: Česká biblická společnost, 1993.

Dt – Pátá Mojžíšova (*Deuteronomium*)

Gn – První Mojžíšova (*Genesis*)

Mk – Marek

Ef – Efezským

Seznam literatury

Dokumenty

- BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, 3. přepracované vydání. Praha: Česká biblická společnost, 1993.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL. Dokumenty, Praha: Zvon, 1995.
- JAN PAVEL II. Apoštolská adhortace *Familiaris consortio*, Praha: Zvon, 1992.
- KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE. Praha: Zvon, 1995.
- KODEX KANONICKÉHO PRÁVA. Praha: Zvon, 1994.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO RODINU. *Rodina, manželství a „fakticky existující soužití“* (26. července 2000), Praha: ČBK, 2001.
- PAVEL VI. Encyklika *Humanae vitae*. Praha: SCRIPTUM, 1991.
- RODINNÉ PRÁVO (podle stavu k 9. 5. 2006). Ostrava: Sagit, 2006.

Monografie

- BORNEMANN, Ernest. *Encyklopedie sexuality*. Praha: Victoria Publishing, 1990.
- BAUMAN, Zygmunt – MAY, Tim. *Myslet sociologicky, netradiční uvedení do sociologie*. 2. Vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.
- FRANCOVÁ, Marie – DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010.
- JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001.
- KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. CDK, 1997.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011.
- MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...* 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- PLAŇAVA, Ivo. *Spolu každý sám (v manželství a rodině)*. Jihlava: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012.
- SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999.
- SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997.

SULLEROTOVÁ, Evelyne. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998.

Článek v monografii

DUDOVÁ, Radka. Otcovství v pohybu. In. HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 158–166.

HAMPLOVÁ, Dana – ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Mimomanželská plodnost: individuální charakteristiky žen a vliv regionu. In. HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 26–39.

CHALOUPKOVÁ, Jana. Neprovdané matky: základní data z výzkumného šetření sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006. In. HAMPLOVÁ, Dana. *Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 10–13.

KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 13–23.

KATRŇÁK, Tomáš. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? In. KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: UK v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, SPRINT, 2006. s. 45–55.

MAIER, Hans. Jsou lidská práva univerzální? In. HANUŠ, Jiří (ed.). *Křesťanství a lidská práva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Vyšehrad, 2002, s. 90–105.

MAŘÍKOVÁ, Hana. Genderový aspekt rodičovství. In. HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 141–150.

MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 25–33.

POLÁŠEK, Vladimír. Nevdané matky a co je čeká. In. HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 40–75.

RABUŠIC, Ladislav. Bude česká plodnost i v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě? In. KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: UK v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, SPRINT, 2006. s. 66–79.

SEDLÁČKOVÁ, Markéta. Rodina, důvěra a demokratická společnost. In. HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 33–38.

SCHMIDOVÁ, Kateřina. Rozvody, rozchody rodičů a dětí. In. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 35–57.

SOBOTKA, Tomáš. Bezdětnost v České republice. In. HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 60–67.

SOUKUPOVÁ, Eva. Jak je výhodné mít manžela. In. HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 76–89.

ŠALAMOUNOVÁ, Petra. Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti. In. KOCOURKOVÁ, Jiřina – RABUŠIC, Ladislav (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: UK v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, SPRINT, 2006. s. 56–65.

ŠŤASTNÁ, Anna. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In. HAMPLOVÁ, Dana – ŠALAMOUNOVÁ, Petra – ŠAMANOVÁ, Gabriela (ed.). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 178–185.

ZEMAN, Kryštof. Mimomanželská plodnost v České republice – demografická analýza. In. HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. s. 14–25.

Článek v časopisu

AUER, Alfons. K etické diskusi o sexualitě a manželství. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 178–184.

KOLÁŘOVÁ, Marie. Podmínky vyloučení svátostné důstojnosti manželství. *Studia theologica* 2010, roč. 12, č. 4 (42 průběžně), s. 83–94.

LACROIX, Xavier. O sňatcích (manželství?) homosexuálů. *Universum* 2005, roč. 15, č. 2, s. 28.

MOŽNÝ, Ivo. Sociální stát bere mužům pocit odpovědnosti. *Lidové noviny* 2013, 12. 2., roč. 26, č. s. 6.

SCHNACKENBURG, Rudolf. Manželství v evangeliích. *Teologické texty* 1990, roč. 1, č. 5, s. 162–163.

SKOBLÍK, Jiří. Partnerské soužití katolickými očima. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 199–200.

ZEMAN, Josef. Rodina a náš vstup do EU. *Teologické texty* 2001, roč. 12, č. 5, s. 185–188.

KŘIŠŤAN, Alois. *Vztah pastorální teologie ke společenským vědám*. 1998.

[2013-2-2] <www.tf.jcu.cz/getfile/0bf6c11b1bf86ef9>.